

Vyhodnocování potřeb dětí Praktický průvodce

Metodika vyhodnocování

Jindřich Racek
Hana Solařová
Alena Svobodová

Vyhodnocování potřeb dětí Praktický průvodce

Metodika vyhodnocování

Jindřich Racek
Hana Solařová
Alena Svobodová

Pomáháme dětem. Nabízíme řešení.

Vydala mezinárodní organizace Lumos Foundation
Národní 9, 110 00, Praha 1
www.wearelumos.org

© Lumos Foundation / Praha 2014 / Vydání první
Grafická úprava BURDON

ISBN 978-80-260-5521-1

Úvodní slovo autorů

Dobrý den,

V roce 2010 jsme společně s kolegy začali hledat způsob, jak vyhodnotit potřeby dětí umístěných v domovech pro osoby se zdravotním postižením, u nichž se uvažovalo o změně způsobu poskytování služby. V té době byly dostupné pouze teoretické publikace a neexistoval praktický koncept, jak samotné vyhodnocení realizovat.

Čím více jsme měli praktických zkušeností, tím více se ukazovalo, že vyhodnocení naplnění potřeb dítěte a vyhodnocení situace kolem něj je velice prospěšné pro všechny děti, na které se vztahuje sociálně-právní ochrana. Na základě tohoto zjištění jsme tedy celý koncept, který se původně vztahoval pouze na děti se zdravotním postižením, začali přepracovávat tak, aby byl použitelný pro práci orgánů sociálně-právní ochrany dítěte.

Tato naše práce se v roce 2012 dostala do synergie s novelou zákona 359/1999 Sb., o sociálně právní ochraně dítěte, která vyhodnocování potřeb nastavuje jako základní metodu sociální práce při vypracování individuálního plánu ochrany dítěte.

Nyní v roce 2014 dostáváte do ruky publikaci „Vyhodnocování potřeb dětí – Praktický průvodce“, v níž se vám snažíme předložit v ucelené podobě návod, jak lze vyhodnocení realizovat. Při práci na něm jsme se snažili postihnout v co nejširší míře celostní pohled na potřeby dítěte. Víme, že přístup k vyhodnocování se může měnit, a jsme otevřeni tomu, že po přečtení a vyzkoušení si každý bude hledat vlastní způsob jeho realizace. Doufáme, že námi předložený koncept bude pro vás inspirací a dobře provedená vyhodnocení povedou ke zlepšení životní situace ohrožených dětí a mládeže, což je i naším cílem.

Přejeme Vám mnoho úspěchů při vyhodnocování.

Jindřich Racek
Hana Solařová
Alena Svobodová

1	Úvod	6
1.1	Kdo jsme	6
1.2	Co je vyhodnocování	6
1.3	Ukotvení v legislativě	7
1.4	Vztahová vazba	8
1.5	Cíle vyhodnocování	8
1.6	Principy vyhodnocování	8
1.7	Znaky kvalitního vyhodnocování	9
2	Proces vyhodnocování	10
2.1	Oblasti vyhodnocování	11
2.2	Role účastníků vyhodnocování	12
2.2.1	Hodnotitel	12
2.2.2	Dítě	12
2.2.3	Rodiče	12
2.2.4	Další osoby	12
2.3	Zdroje informací	13
2.4	Konkrétní postup při vyhodnocování	13
2.4.1	Úvodní vyhodnocení situace dítěte	13
2.4.2	Podrobné vyhodnocování potřeb dítěte	14
2.4.2.1	Zjišťování potřeb dítěte	14
2.4.2.2	Analýza situace a potřeb dítěte včetně vyhodnocení rizik	15
2.4.2.3	Případová konference	15
2.4.2.4	Individuální plán	15
2.4.2.5	Práce s dítětem a s rodinou na realizaci plánu	15
2.4.2.6	Přehodnocení plánu	15
2.5	Využití všech nástrojů	16
2.5.1	Zpráva z úvodního vyhodnocení situace dítěte	16
2.5.2	Zpráva z podrobného vyhodnocování potřeb dítěte	16
2.5.3	Podpůrné nástroje pro vyhodnocování	17
2.5.3.1	Pomocné otázky a oblasti pozorování	18
2.5.3.2	Balíček nástrojů pro hodnocení rizika	18
2.5.3.3	Pomocné nástroje	18
2.5.3.4	Teoretické podklady	18
2.6	Časový harmonogram	19
3	Další aspekty vyhodnocování	20
3.1	Specifika vyhodnocování potřeb dětí se zdravotním postižením či znevýhodněním	20
3.2	Specifika vyhodnocování potřeb sociálně vyloučených dětí	21
3.3	Specifika vyhodnocování potřeb u dětí vyrůstajících v ústavní výchově	21
3.4	Rizika při vyhodnocování	22
3.5	Ochrana osobních údajů a sdílení informací	23
3.6	Podpora hodnotitelů v procesu hodnocení	23
3.7	Kontrola procesu	23
4	Závěr	23
5	Podrobný popis vyhodnocovacích oblastí	24
6	Literatura	29

1 Úvod

1.1 Kdo jsme

Moto: „Vyhodnocování potřeb dítěte a situace rodiny vede k pozitivním změnám v životě dítěte“.

LUMOS je mezinárodní nezisková organizace, která pomáhá znevýhodněným dětem v Evropě (České republice, Bulharsku, Černé Hoře, Moldavsku, na Ukrajině), které jsou nuceny z různých důvodů opustit svoji biologickou rodinu a žít v ústavech.

Hlavním posláním organizace Lumos je přispět ke změně systému péče o ohrožené děti tak, aby děti měly možnost především zůstat ve své biologické rodině nebo měly možnost odejít do náhradní rodinné péče.

Spolupracujeme s Evropskou komisí, vládami a vládními orgány, krajskými úřady, ale také s pracovníky, kteří jsou v přímém kontaktu s dětmi. Poskytujeme odborné poradenství v oblasti transformace, na základě ověřené praxe a zkušeností ze zemí, kde se podařilo ústavní systém nahradit službami komunitního typu tak, aby většina dětí mohla získat potřebnou péči a zároveň nadále zůstat ve své rodině nebo žít v rodině náhradní.

1.2 Co je vyhodnocování

Vyhodnocování potřeb dítěte a situace rodiny považujeme za jeden ze základních metod sociální práce pro efektivní práci s dítětem a rodinou. Proto jsme se rozhodli připravit nástroj, který by pracovníkům usnadnil zavedení této metody do praxe.

Pro sociální pracovníky bylo vždy klíčové pochopení toho, co se s dítětem děje, když existují obavy, že jeho zdraví a jeho vývoj jsou ohroženy nebo poškozovány. Aby se tyto informace dověděli, v praxi realizovali šetření na místě, kde dítě žije, vedli rozhovory s dítětem, s rodiči, pečovateli, kontaktovali školu nebo jiné spolupracující organizace. Nově zaváděná metoda vyhodnocování potřeb pomáhá seřadit a utřídit šetřením získané informace do celistvého pohledu na dítě a situaci kolem něj.

Proces zjišťování potřeb dítěte je postaven na základních vědních oborech, jako je lékařství, psychologie, pedagogika, sociální vědy, ale snaží se pojmut situaci dítěte v kontextu celostního – holistického přístupu. Při vyhodnocování bereme v potaz např. teorii vývojových úkolů viz obr.1. Masten a Coatsworth (1998), ale také teorie citového připoutání neboli vztahové vazby – Attachmentu (Bowlby, 1969; 1973; 1980) nebo teorie, které jsou zaměřeny na tvorbu identity (Erikson 1950, 1968).

Věková kategorie	Úkol
Kojenecký až předškolní věk	Připoutání k pečovateli/pečovatelům Jazyk Odlišování vlastní osoby od okolí Sebekontrola a poddajnost
Střední školní věk	Adaptace na školu (docházka, vhodné chování) Akademické výsledky (např. učení se číst, počítat) Vycházení s vrstevníky (přijetí, navazování kamarádských vztahů) Chování podle pravidel (dodržování společenských pravidel pro morální chování a prosociální vystupování)
Adolescence	Úspěšný přechod do sekundárního vzdělávání Akademické výsledky (učení se dovednostem potřebným pro vyšší stupně vzdělávání a práci) Zapojení do mimoškolních aktivit (např. atletika, kroužky) Navazování blízkých přátelství se stejným pohlavím i s opačným pohlavím Vytváření soudržného pocitu vlastní identity

Masten a Coatsworth (1998)

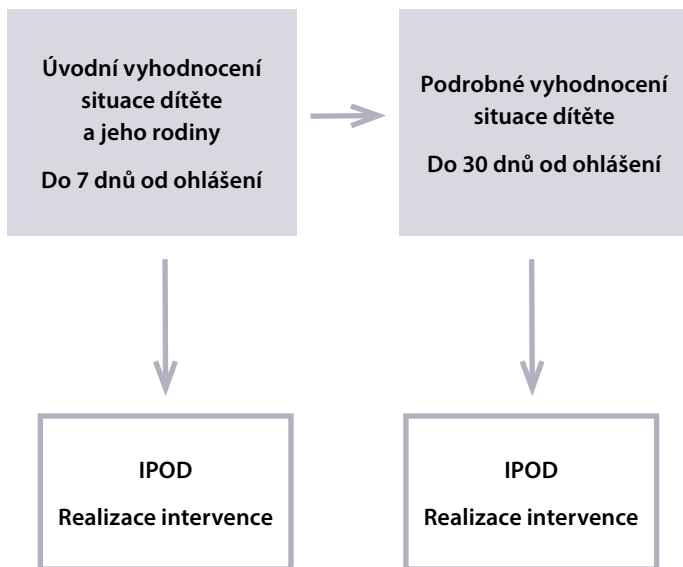
Nyní společně s novelou zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, se do SPOD zavádí proces „Vyhodnocování situace dítěte a jeho rodiny“. Tento koncept přináší do oblasti sociální práce s ohroženými dětmi a mládeží určitou strukturu a rámcuje oblasti vývojových potřeb dítěte, rodičovských kompetencí a rodinného prostředí, na které se mají pracovníci a pracovní týmy při práci s dětmi zaměřit.

Hodnocení „dítěte“ a rodiny má v první řadě ukázat, nakolik je její prostředí pro dítě příznivé, příp. nepříznivé. Vedle toho má umožnit plánování a posuzování efektivity práce s rodinou. (Matoušek, Pazlarová 2010)

S ohledem na rychlost a komplexnost vyhodnocení musíme uvažovat při nejmenším o dvou druzích vyhodnocování:

- **Úvodní vyhodnocení situace dítěte a jeho rodiny**
Vstupní hodnocení – určení závažnosti ohrožení dítěte a vymezení rychlosti a intenzity následného postupu. Tato fáze procesu ochrany dětí slouží k určení aktuální míry ohrožení dítěte za účelem stanovení rychlosti, razance a intenzity okamžité intervence. (Pemová, Ptáček 2012). Pokud stanovené vyhodnocení situace stačí a není indikovaná potřeba komplexního podrobného vyhodnocení, může následovat ukončení případu nebo vytvoření individuálního plánu podpory (IPOD) a realizace jeho jednotlivých kroků.
- **Podrobné – komplexní vyhodnocení situace dítěte**
Komplexní hodnocení dítěte a rodiny – hodnocení potřeb, rizik a silných stránek dítěte, rodiny a komunity za účelem vytvoření

IPOD. (Pemová, Ptáček, 2012). Toto vyhodnocení by mělo obsáhnout všechny oblasti potřeb dítěte, nezaměřuje se pouze na danou situaci, ale zaměřuje se také daleko víc na historii situace dítěte a rodiny, rodičovské kompetence a další případné zdroje okolo dítěte a rodiny

Koncept pro podrobné vyhodnocování situace dítěte a rodiny, tak jak je vám v tomto materiálu předložen, vychází ve svém základu ze systému, který je využíván sociálními pracovníky ve Velké Británii a je jim doporučen ze strany „Department of Health on behalf of the Controller of Her Majesty's Stationery Office“, tj. jejich nadřízeného orgánu. Podobné druhy vyhodnocovacích systémů jsou používány i v jiných zemích.

Původní materiály, které nám byly inspirací, byly výrazně modifikovány pro potřeby pracovníků v České republice, a pilotně ověřeny cca na 80 kauzách. S výjimkou pomocných nástrojů (přílohy č. 2 a 3) jde o úplně samostatnou originální složku nástrojů vyhodnocování.

Materiály, které dáváme k dispozici, nepovažujte za neměnné dogma. Celý systém vyhodnocování je otevřen úpravám a změnám, které z vaší praxe mohou vyplynout. Je možné s ním pracovat komplexně v plné jeho šíři, tak jak níže popsáno v této metodice, viz níže, nebo mohou pracovníci použít jen některé části – formuláře, jednotlivé tabulky formulářů, návrhy metodických postupů, pomocné škály nebo pomocné materiály k vyhodnocení rizik.

1.3 Ukotvení v legislativě

Vyhodnocování potřeb dítěte je zakotveno v **zákoně č. 359/1999 Sb.** ze dne 9. prosince 1999, o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů:

HLAVA I

§ 10

(1) Obecní úřad je povinen

c) pravidelně vyhodnocovat situaci dítěte a jeho rodiny, a to zejména z hlediska posouzení, zda se jedná o dítě uvedené v § 6, podle druhu a rozsahu opatření nezbytných k ochraně dítěte, a poskytovat pomoc rodičům nebo jiným osobám odpovědným za výchovu dítěte,

d) zpracovat na základě vyhodnocení situace dítěte a jeho rodiny podle písmene c) individuální plán ochrany dítěte, který vymezuje

příčiny ohrožení dítěte, stanoví opatření k zajištění ochrany dítěte, k poskytnutí pomoci rodině ohroženého dítěte a k posílení funkcí rodiny a stanoví časový plán pro provádění těchto opatření, a to ve spolupráci s rodiči nebo jinou osobou odpovědnou za výchovu dítěte, dítětem a odborníky, kteří se podílejí na řešení problému dítěte a jeho rodiny.

Dále pak **ve vyhlášce č. 473/2012 Sb.** ze dne 17. prosince 2012 o provedení některých ustanovení zákona o sociálně-právní ochraně dětí:

§ 1

Zaměření a rozsah vyhodnocování situace dítěte a jeho rodiny

Vyhodnocování situace dítěte a jeho rodiny vychází z individuálního přístupu k dítěti a provádí se na základě

a) vyhodnocování situace dítěte, které zahrnuje:

1. zjištění míry ohrožení práv a zájmů dítěte,
2. vymezení sociálních, zdravotních nebo jiných rizik, kterým je dítě vystaveno,
3. posouzení úrovně tělesného a duševního vývoje dítěte s ohledem na věk dítěte,
4. zhodnocení průběhu vzdělávání dítěte a předpokladů k dalšímu vzdělávání,
5. určení a posouzení individuálních potřeb a zájmů dítěte,
6. vymezení vlastností a určení schopností dítěte, popřípadě předpokladů k jejich získání,
7. zjištění a zohlednění názoru a přání dítěte s ohledem k věku dítěte a jeho rozumové vyspělosti,
8. další skutečnosti nezbytné pro hodnocení situace dítěte v konkrétním případě,

b) vyhodnocování situace rodiny, které zahrnuje:

1. analýzu situace rodiny a rodinného prostředí,
2. analýzu příčin krize v rodině,
3. zhodnocení vztahu rodiče a dítěte,
4. určení potřeb rodiny,
5. určení možností rodiny, především vztahových, ekonomických a sociálních,
6. určení výchovných kompetencí a předpokladů rodičů k výchově dítěte a zhodnocení možných rizik ve výchově dítěte,
7. posouzení materiálních a finančních podmínek života rodiny,
8. další skutečnosti nezbytné pro hodnocení situace rodiny v konkrétním případě,

c) vyhodnocování širšího prostředí rodiny, které zahrnuje:

1. určení možností v širší rodině, včetně vztahových, ekonomických a sociálních možností a jejich využitelnost pro rodinu,
2. určení možností v širším sociálním prostředí rodiny, včetně dostupnosti a kvality sociálních, zdravotních, výchovně-vzdělávacích a komunitních služeb a bezpečnosti lokality,
3. další skutečnosti nezbytné pro hodnocení širšího prostředí rodiny v konkrétním případě.

1.4 Vztahová vazba

Téma vztahové vazby¹ je při práci s dětmi a jejich rodiči tématem zásadním, a nejinak je tomu i při vyhodnocování potřeb dítěte.

Jedná se o vztahovou vazbu dítěte a pečující osoby. Pečující osoba, neboli také vztahová osoba, pomáhá dítěti zvládat různé životní situace a emoční stavy. Dokáže utišit úzkost, zjednodušit chaotické situace atd. Vztahová vazba má také přímý vliv na vývoj nervové soustavy. Jestliže děti naváží silný vztah s rodičem, umožní jim to vybudovat si důvěru v ostatní i v sebe sama. Tyto první vztahy ovlivňují jak fyzický, tak mentální vývoj a tvoří rovněž základ pro psychologický vývoj. První vztahy dítěte se stávají vzorem pro všechny další mezilidské vztahy. Silný a zdravý vztah dítěte k jeho rodičům může mít hned několik pozitivních dlouhodobých dopadů. Pro zdravý vývoj dítěte je klíčových zejména prvních 18 měsíců života, kdy je nezbytné, aby si vytvořil vztahovou vazbu k jedné pečující osobě.

Pro děti, které vyrůstají mimo vlastní rodinu, je toto téma ještě důležitější. Při práci s tímto dítětem, a tedy i při vyhodnocování potřeb dítěte, je nezbytné brát v potaz, zda vůbec navázalo vztahovou vazbu, k jaké osobě, o jaký druh vztahové vazby se jedná. Děti mohou mít poruchu vztahové vazby a tyto děti mají významné změny v chování. Poruchy vztahové vazby u dítěte se následně odrazí i v jeho dospělém životě, kdy pro něj bude velmi obtížné navazovat vztahy a poskytnout jistou vztahovou vazbu svým potomkům. Při vyhodnocování je třeba se nejvíce zaměřit na podporu jakékoliv citové vazby dítěte s dospělou osobou.

Téma vztahové vazby je velmi obsáhlé, zde bylo uvedeno pouze stručné shrnutí. Více informací o vztahové vazbě naleznete v odborné literatuře (seznam naleznete na konci v kapitole Literatura).

1.5 Cíle vyhodnocování

Podrobné vyhodnocování potřeb dítěte směřuje k naplnění těchto cílů:

- objasnit a identifikovat potřeby dítěte a jeho rodiny a ověřit jejich naplňování,
- zjistit silné stránky rodičů/pečovatelů při péči o dítě a nalézt vhodné formy podpory tam, kde rodičovská kapacita nedostačuje k naplňování potřeb dítěte,
- zhodnotit situaci dítěte v širším kontextu (komunita, širší rodina),
- najít zdroje podpory pro rodinu mimo domácnost (širší rodina, služby v komunitě apod.)
- vytvořit společně individuální plán řešení situace ohroženého dítěte.

1.6 Principy vyhodnocování

Každé vyhodnocování by mělo být založeno na těchto základních principech:

- **Vyhodnocování je založeno na informacích/znalostech** o vývoji dítěte, teorii citové vazby, podpůrných faktorech, pohledu dítěte, sociálním vyloučení, využití a zneužití moci, diskriminaci.
- **Vyhodnocování je založeno na důkazech** – všechna zjištění, která hodnotitel zaznamenává do rámce, musí být založena na důkazech. Vyhodnocování není možné opřít o domněnky, ale vždy je nutné uvést konkrétní zdroj zjištění. To znamená:

získávání informací od rodiny, neboť tyto informace jsou pro hodnotící proces naprosto zásadní;

využití výzkumu a základních znalostí pro pochopení informací získaných v rámci hodnocení;

důraz na přesné zaznamenání, které rozlišuje zdroje informací, např. přímé pozorování, ostatní záznamy organizací, rozhovory s rodinnými příslušníky apod.

celý proces by měl zabránit posuzování rodiny bez důkazů, na nichž má být hodnocení založeno.

- **Vyhodnocování je proces, nikoli jednorázové opatření**, tedy proces získávání informací z různých zdrojů a orientování se v nich spolu s rodinou a s odborníky, kteří s rodinou pracují. K tomu budeme potřebovat:
 - vytvořit si s rodinou dobrý pracovní vztah;*
 - používat různé přístupy v hodnocení s cílem získat úplný obraz o situaci;*
 - spolupracovat s jinými odborníky při provádění hodnocení;*
 - pomocí informací získaných při hodnocení pochopit, jaká intervence bude fungovat pro dané dítě a rodinu;*
 - přibližně přehodnocovat dopad intervencí a samotného hodnotícího procesu na rodinu.*
- **Vyhodnocování je zaměřeno na dítě** – dítě je v centru vyhodnocování, ve složitých situacích je totiž překvapivě snadné ztratit dítě ze zřetele. V praxi to znamená, že vždy musíme brát v úvahu názor dítěte a vytvořit řadu nástrojů pro použití u dětí, abychom s jejich pomocí dokázali pochopit jejich přání a pocity. Vždy musíme mít na paměti zajištění bezpečí dítěte po celou dobu hodnocení!
- **Bezpečnost dítěte je na prvním místě** – v celém procesu vyhodnocování musíme mít na paměti, že nám jde zejména o bezpečí dítěte. Proto je nutné mít ohled na to, jaký dopad bude mít vyhodnocování či např. kontaktování konkrétní osoby pro dítě, zda některé informace nejsou pro dítě ohrožující. V takovém případě musíme postupovat tak, aby bezpečí dítěte nebylo ohroženo a zároveň celý proces směřoval k naplňování potřeb dítěte.
- **Informovanost** – všichni účastníci vyhodnocování musí být hodnotitelem informováni o tom, že probíhá vyhodnocování potřeb dítěte. Informovanost se vztahuje též na dítě, a to přiměřeně jeho rozumovým schopnostem.
- **Spolupráce** – aktivní účast dítěte a rodiny (pokud je možné) a dalších osob, které s dítětem jsou v kontaktu, vždy se snažíme rodinu a další osoby zainteresovat do procesu vyhodnocování a přesvědčit je ke spolupráci. Multidisciplinární přístup je ve vyhodnocování vítán, protože:
 - různí odborníci mají různé dovednosti a znalosti a různé zkušenosti se životem rodiny;*
 - tyto znalosti a zkušenosti by měly být v hodnocení použity;*
 - spolupráce může zamezit duplikování práce pro rodinu – aby nemusela svůj příběh vykládat stále znovu;*
 - zapojení dalších odborníků do procesu je plánován už od počátku.*
- **Podpora** – hodnocení se zaměřuje zejména na pozitivní aspekty v situaci dítěte a rodiny, nejde jen o zhodnocení situace, ale o podporu rodičů a pečovatelů v jejich obtížné situaci.
- **Jedinečnost** – každé dítě je jedinečné, každé vyhodnocení se tedy týká jen jednoho dítěte, a to i v případě, že se v rodině nachází více dětí (i sourozenců). Na každého sourozence je třeba vypracovat samostatné vyhodnocení, ačkoli v některých oblastech budou popisy obdobné, či dokonce shodné.

¹ V literatuře se můžete setkat také s pojmem „citové připoutání“ nebo anglickým výrazem „Attachment“.

– **Transparentnost** – vyhodnocovací proces je pro rodinu neustále transparentní, hodnotitel je po celou dobu otevřený, konečný záznam hodnocení (rámec) není pro rodinu velkým překvapením, ale shrnutím celého procesu spolupráce.

– **Celostní přístup** – vyhodnocování znamená, že se na situaci díváme z různých úhlů pohledu včetně těchto:

jak jsou naplňovány vývojové potřeby dítěte nebo jaký na ně má dopad daná situace;

schopnost rodičů naplňovat všechny potřeby dítěte a jaký dopad má na tuto schopnost situace, která vedla k vyhodnocování;

pozitivní a negativní dopad prostředí a rodiny na dítě.

1.7 Znaký kvalitního vyhodnocování

– **transparentnost** – účel vyhodnocování je jasný, diskuse je otevřená a upřímná a nikdo nemá žádný skrytý záměr,

– **validita** – všeobecné vyhodnocení zpracovává to, co zpracovávat má (tj. potřeby dítěte, nikoli kupříkladu potřeby někoho jiného),

– **přesnost** – vyhodnocení poskytuje přesný obraz silných stránek a potřeb dítěte a zdrojů rodiny,

– **jasnost** – vyhodnocení je jasné, stručné a srozumitelné pro všechny, kteří se na něm podíleli (dítě, rodiče), i pro jakékoli další odborníky z praxe, kteří se případně později zapojí nebo převezmou odpovědnost za konkrétní případ daného dítěte,

– **kompletnost** – vyhodnocení představuje kompletní pohledy a názory dítěte a jeho rodiny,

– **rovnost příležitostí** – vyhodnocení není předpojaté a pozitivně, bez předsudků a diskriminace vyjadřuje názory a zkušenosti dítěte a jeho rodičů/pečovatelů,

– **autentičnost** – vyhodnocení je přesným, na důkazech založeným záznamem rozhovorů, pozorování,

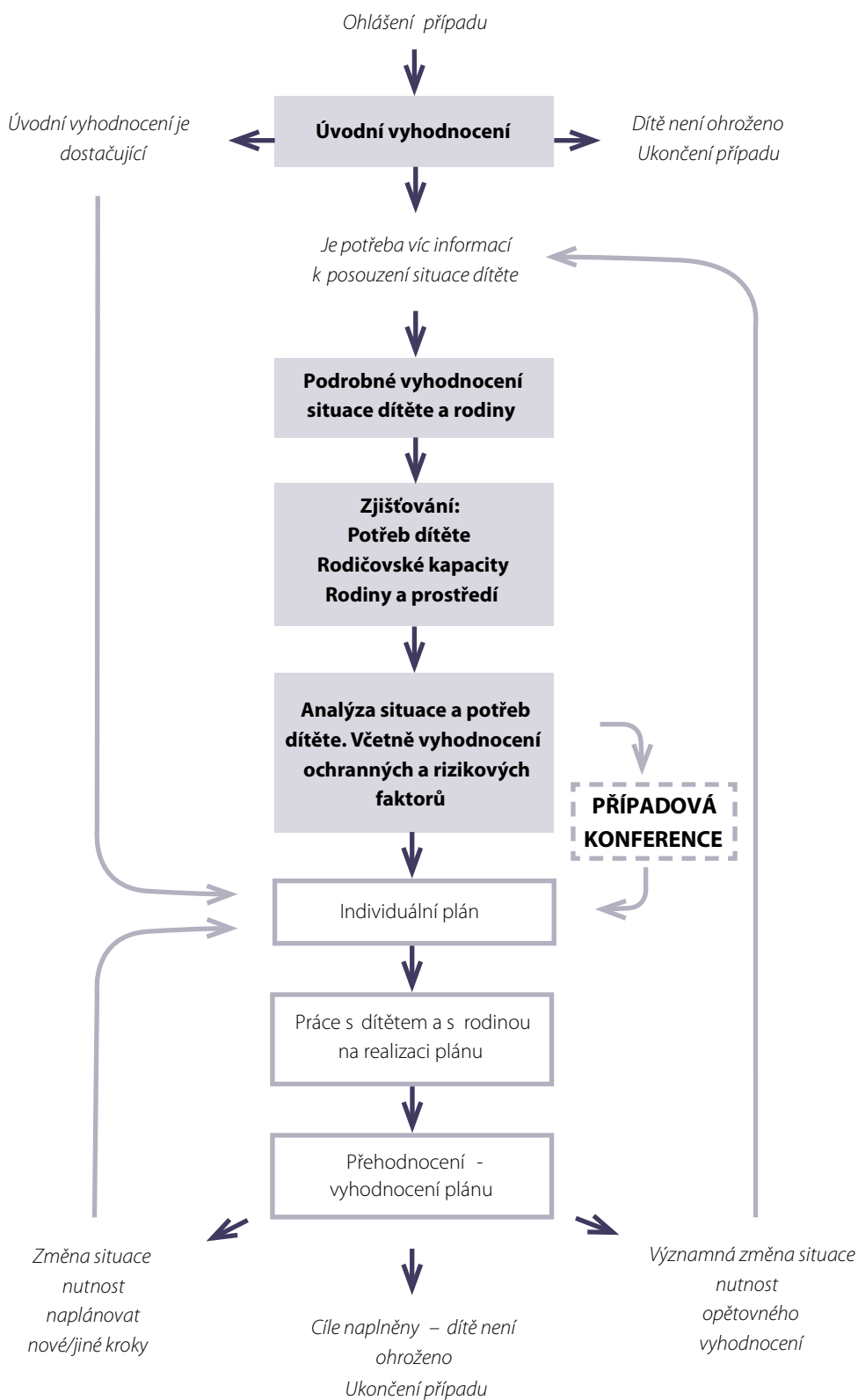
– **profesionalita** – vyhodnocení není hodnotící (odsuzující), pracovník se během vyhodnocování chová profesionálně,

– **zaměření na řešení** – vyhodnocení se zaměřuje na to, čeho si dítě a jeho rodiče/pečovatelé přejí dosáhnout, a posiluje jejich odpovědnost za naplňování těchto cílů,

– **praktičnost** – vyhodnocení identifikuje silné stránky a potřeby jasně a konkrétně, čímž umožňuje nalezení vhodných opatření.

2 Proces vyhodnocování

Vyhodnocování potřeb dítěte je proces, který není možné zjednodušit. S ohledem na principy vyhodnocování, zejména na fakt, že hodnocení musí být založeno na důkazech, není možné žádnou z fází hodnocení přeskočit. Je nutné projít celým procesem, ačkoli pokaždé bude vyhodnocování vypadat trochu odlišně, celkově lze shrnout, že vždy funguje dle následujícího schématu.

Konkrétně se v procesu vyhodnocování potřeb dětí jedná o tyto fáze:

a) úvodní vyhodnocení a přidělení případu – na začátku je třeba provést úvodní vyhodnocení situace dítěte a zvážit, zda je vhodné a potřebné provést podrobné vyhodnocení potřeb dítěte. Úvodní vyhodnocení je možné provést po první návštěvě v rodině, kdy je situace rodiny přidělena konkrétnímu pracovníkovi, tedy hodnotiteli. Informace získané již při tomto úvodním kontaktu lze samozřejmě využít pro podrobné vyhodnocování potřeb. Z úvodního vyhodnocování je vždy sepsána zpráva.

b) podrobné vyhodnocování potřeb dětí – následuje v případě, že z úvodního vyhodnocení vyplývá, že je třeba provést podrobné šetření potřeb dítěte, protože úvodní vyhodnocení nepostačuje ke komplexní analýze situace dítěte. Skládá se z více částí:

a. zjišťování potřeb dítěte – zásadní fáze celého procesu, kdy zjišťujeme potřeby dětí, rodičovskou kapacitu a rodinné a sociální zázemí dítěte. Jedná se o rozhovory s dítětem, s rodiči, návštěvy domácnosti (ohlášené i neohlášené), konzultace s odborníky a dalšími zainteresovanými osobami, pozorování. Všechna zjištění si hodnotitelé zaznamenávají, včetně zdrojů, z jakých tato zjištění mají.

b. analýza situace a potřeb dítěte – samotné zjištění silných stránek a potřeb nestačí. Je nutné provést analýzu situace, tedy shrnutí zjištěných faktů, vyzdvižení nejdůležitějších faktů a celkové zhodnocení situace.

c. vyhodnocení rizik – je nutné posoudit ochranné a rizikové faktory v rodině a ve zprávě z hodnocení uvést ty, které se objevují v dané rodině.

c) individuální plán – výstupem podrobného vyhodnocování potřeb dítěte je individuální plán, který je sestaven v kooperaci pracovníka OSPOD, rodiče/rodičů, dítěte a spolupracujících osob. Individuální plán je konkrétním nástrojem pro naplnění zjištěných potřeb dítěte a směřuje ke stavu, kdy dítě již není nadále ohroženo.

d) práce s dítětem a s rodinou na realizaci plánu – po vyhodnocení potřeb dítěte a sestavení individuálního plánu nastává ona stěžejní část, naplňování kroků v individuálním plánu, tedy samotná práce s dítětem a rodinou. Někdy leží naplňování plánu nejvíce na bedrech pracovníka OSPOD, někdy je pracovník pouze koordinátorem podpory, která je rodině poskytována jinými službami. Záleží na individuálních potřebách dítěte a rodiny, ale také na nabídce služeb, které jsou v dané lokalitě k dispozici.

e) přehodnocení plánu – datum přehodnocení individuálního plánu je stanoveno již při jeho sestavení, ale může být změněno dle aktuálního vývoje situace. Přehodnocení plánu probíhá opět za spolupráce pracovníka OSPOD, dítěte a jeho rodičů a spolupracujících osob, kdy je vyhodnocováno, zda jsou cíle naplňovány, případně jaké jsou důvody jejich nenaplnění. K přehodnocení může docházet i pravidelně, např. 1x za 6 týdnů, 1x za 3 měsíce apod., záleží na obsahu každého individuálního plánu. Po přehodnocení plánu může dojít buď k uzavření případu, protože potřeby jsou naplněny a dítě již není ohroženo, nebo k nové formulaci individuálního plánu nebo při významně změně situace může dojít i k opětovnému vyhodnocení potřeb dítěte.

Z časového hlediska lze shrnout, že úvodní vyhodnocení situace dítěte (bod a) by mělo být dokončeno do 7 pracovních dnů, pokud OSPOD nemá stanoveno jinak. Pokud jde o urgentní situaci ohrožující zdraví nebo život dítěte, pak by měla být lhůta zkrácena.

Proces v bodu b) a c), tedy proces podrobného vyhodnocování potřeb dítěte by neměl trvat déle než 30 pracovních dnů. Doba trvání bodu d) nelze předem stanovit, bude vycházet z individuálních potřeb dítěte a jeho rodiny.

2.1 Oblasti vyhodnocování

Podrobné vyhodnocování potřeb dětí je zaměřeno na tři oblasti (tři strany trojúhelníku):

- vývojové potřeby dítěte
- rodičovská kapacita
- rodina a prostředí

VYHODNOCOVACÍ RÁMEC

Všechny tři oblasti jsou zásadní pro zdravý a bezpečný vývoj dítěte a je nutné je prozkoumat. Je třeba si ověřit, že jsou naplňovány všechny vývojové potřeby dítěte, a to přiměřeně jeho věku – v oblasti zdraví, učení se, emočního vývoje a chování, rodinných a sociálních vztahů, sociální prezentace, identity, samostatnosti a sebeobsluhy.

Na vývoj dítěte mají vliv zejména rodiče, respektive pečovatelé, kteří jsou s dítětem v každodenním kontaktu. Je třeba ověřit jejich rodičovskou/pečovatelskou kapacitu, zda naplňují potřeby dítěte adekvátním způsobem. Jedná se o rodičovskou kapacitu v oblasti základní péče, zajištění bezpečí a ochrany, citové vřelosti, stimulace a podnětů, vedení, a hranic a stability.

Rodina a prostředí, ve kterém dítě vyrůstá, je také nezanedbatelným činitelem ve vývoji dítěte. Proto musíme klást zřetel také na rodinnou historii a fungování rodiny, širší rodinu, bydlení, finanční situaci, sociální začlenění rodiny a komunitní zdroje.

Žádná z uvedených oblastí nesmí být opomítnuta, proto je nutné, aby si hodnotitel v průběhu vyhodnocování kontroloval, že se věnuje všem oblastem a ke každé se bude moci ve své zprávě vyjádřit.

Podrobný popis oblastí k vyhodnocení je uveden v kapitole 5 (Podrobný popis vyhodnocovacích oblastí).

2.2 Role účastníků vyhodnocování

2.2.1 Hodnotitel

Hodnotitelem² v procesu vyhodnocování potřeb dítěte je pracovník OSPOD. Podrobné vyhodnocování potřeb je určeno zejména orgánům sociálně-právní ochrany dětí, proto je hodnotitelem pracovník OSPOD. Na druhou stranu je možné, že tento nástroj pro vyhodnocování využije jiný subjekt (nestátní nezisková organizace, poskytovatel sociální služby apod.), v takovém případě může být hodnotitelem pracovník této organizace či služby zaměřené na podporu rodiny.

Hodnotitel má za úkol zjistit všechny dostupné informace o naplňování potřeb dítěte, o situaci v jeho rodině a o možnostech podpory rodině, aby dítě nebylo nadále v ohrožení. O procesu vyhodnocování musí informovat všechny zúčastněné, zejména pak rodiče a samotné dítě. Hodnotitel musí informovat nejen o účelu a významu hodnocení, ale i o jednotlivých krocích, které bude podnikat či podniká. Hodnotitel podává informace o tom, co bude výstupem vyhodnocování a kdy bude zpráva nejpozději k dispozici, stejně jako fakt, že se rodiče i dítě mohou k procesu průběžně vyjadřovat a na závěr bude jejich názor uveden přímo ve zprávě.

Hodnotitel se při hodnocení zaměřuje na pozitivní a podpůrné okolnosti, které jsou okolo dítěte, zároveň nepřehlídí případná rizika.

Hodnotitel se musí při své práci vyvarovat:

- předsudků,
- rychlého hodnocení situace,
- srovnávání jednotlivých případů,
- zobecňování,
- projekci vlastních řešení.

Hodnotitel je v procesu vyhodnocování potřeb dítěti i rodině oporou. Pokud hodnotitel již v průběhu vyhodnocování zjistí, že je možné začít reagovat na potřeby rodiny a dojednat služby, které by vedly ke zlepšení situace, činí tak již v době, kdy vyhodnocování stále probíhá. Cílem je zlepšit situaci dítěte a jeho rodiny, takže hodnotitel již v průběhu hodnocení podporuje rodinu i dítě v tom, aby ke zlepšení došlo co nejdříve a nejefektivněji.

2.2.2 Dítě

Dítě je středem vyhodnocování. Celý proces se točí jen kolem dítěte, blaho a bezpečí dítěte je na prvním místě a je také cílem celého procesu. Proto je zřejmé, že dítě se vyhodnocování účastní, a to nejen jako objekt k pozorování, ale také jako subjekt, který se k vyhodnocování vyjadřuje. Dítě je do procesu zapojeno v každém věku, samozřejmě přiměřeně jeho rozumovým schopnostem. Nelze provést vyhodnocení potřeb dítěte, pokud není dítě přítomno.

Názor dítěte je pro vyhodnocování velmi důležitý. Zvláště starší děti jsou intenzivně zapojeny do procesu hodnocení, otázky v rozhovorech jsou stále více směřovány právě na ně. Poměr zjištěných informací od dítěte a jeho rodičů se s věkem může měnit ve prospěch dítěte, nebo může být vyrovnaný. Dítě se samozřejmě zapojuje nejen do fáze zjišťování potřeb, ale také do tvorby individuálního plánu. Jen v případě, že se dítě bude aktivně podílet na tvorbě individuálního plánu, může být plán úspěšně realizován.

Každé vyhodnocování potřeb se týká pouze jednoho dítěte. Pokud je v rodině více dětí, sourozenců nebo dalších rodin v příbuzenském či jiném vztahu, probíhá na každé dítě samostatné vyhodnocování. Není možné to udělat jinak, protože vyhodnocování je zaměřeno právě na dítě, které je středem procesu. A každé dítě je jedinečné. Proto je nutné pro každé dítě provádět samostatné vyhodnocování. Na druhou stranu lze samozřejmě využít informace získané při vyhodnocování potřeb jednoho ze sourozenců jako podklad pro vyhodnocování potřeb dalších sourozenců. Např. oblast rodina a prostředí bude velmi obdobná, možná dokonce stejná.

2.2.3 Rodiče

Rodiče jsou stejně jako dítě nedílnou součástí hodnocení. Jejich spolupráce je základním předpokladem úspěšného vyhodnocování, stejně jako tvorby a realizace individuálního plánu. Rodiče nemusí být vždy nadšeni tím, že pracovník OSPOD přichází vyhodnocovat potřeby jejich dítěte. Proto je úkolem hodnotitele vysvětlit rodičům účel vyhodnocování nebo přesvědčit (nebo se o to alespoň pokusit) rodiče o významu a přínosu vyhodnocování pro dítě i pro ně.

Získání souhlasu rodičů s vyhodnocováním potřeb dětí je tedy dobrým startem celého procesu. Pracovník OSPOD se však nalézá v takové situaci, že potřeby dítěte musí vyhodnotit, nehlédě na to, zda rodiče souhlasí, nebo nesouhlasí. Jak již bylo řečeno, se souhlasem se jedná o spolupráci, která je rozhodně konstruktivnější. Pokud však rodiče souhlas nedají, a to ani po několika pokusech hodnotitele přesvědčit je o přínosu hodnocení, provádí pracovník OSPOD stejně vyhodnocování podle stanovené struktury.

Role rodiče je v procesu ve dvou rovinách – v roli zákonného zástupce nebo v roli pečovatele. Rodič jako zákonný zástupce musí být informován o tom, že jeho dítě prochází podrobným vyhodnocováním potřeb, musí mít přehled o situaci. Rodič jako osoba převážně pečující o dítě má/mívá největší vliv na vývoj dítěte a jeho kapacita pečovat o dítě podléhá také zkoumání v rámci vyhodnocování.

V případě, že s dítětem žije pouze jeden rodič, je ten vždy součástí vyhodnocování. Zapojení druhého rodiče je na zvažování dle intenzity vztahu s dítětem. Obecně lze konstatovat, že čím intenzivnější vztah a častější kontakt rodič s dítětem má, tím bude jeho zapojení do vyhodnocování nezbytnější.

Rodiče potřebují v procesu vyhodnocování spíše než odsouzení za své chyby pochvalu za to, co se jim daří, a podporu v tom, kde se situace dříve nebo nyní vyvíjí správným směrem. Rodičům přinese podrobné vyhodnocení potřeb dítěte lepší vhled do situace dítěte, jeho nenaplněných potřeb a možností, jak tyto potřeby naplňovat. Vyhodnocování přináší i nové formy podpory, jak potřeby dítěte naplňovat ve spolupráci s dalšími osobami či subjekty.

Rodiče mohou proces vyhodnocování vnímat jako velmi ohrožující, pouštějí cizí osobu do svého domova, do svého soukromí a odhalují mu své chyby a slabé stránky. Proto je nutné mít tento aspekt na zřeteli a podporovat rodiče již v procesu vyhodnocování, aby rodiče byli otevření a naklonění spolupráci.

2.2.4 Další osoby

Do vyhodnocování potřeb dítěte zahrnujeme i další osoby, které jsou pro výsledek nezbytné. Jedná se zejména o sourozence, prarodiče žijící ve společné domácnosti, partnery rozvedených rodičů a další významné osoby v životě dítěte. Mezi další oslovené osoby budou patřit také odborníci, kteří s dítětem přicházejí do styku – učitelé, vychovatelé,

² Pro přehlednost používáme pojem hodnotitel pro hodnotitele i hodnotitelku. Stejně tak používáme pojem pracovník OSPOD pro pracovníka i pracovníci.

výchovni poradci, pediatři, psychologové, specializovaní odborníci, pracovníci sociálních služeb.

I další osoby je nutné informovat o významu vyhodnocování potřeb dítěte, proč jsou osloveni, a dojednat s nimi způsob zapojení do vyhodnocování. Podle významu a intenzity vztahu s dítětem je možné zapojit další osoby formou sepsání zprávy, rozhovoru, zapojení do případové konference, požádání o provedení vyšetření či testování dítěte či rodičů apod.

2.3 Zdroje informací

Pro proces vyhodnocování potřeb dítěte můžeme využít hned několik zdrojů informací:

- rozhovor s dítětem;
- rozhovor s rodičem/rodiči/pečovateli;
- rozhovor s dalšími členy domácnosti (sourozenci, babičkami apod.);
- rozhovor s odborníky, kteří jsou s dítětem a rodinou v kontaktu (učitel, pediatr, lékař specialista, vedoucí volnočasového kroužku apod.);
- vyžádání zprávy, vyjádření, hodnocení od dalších odborníků;
- pozorování;
- použití dalšího nástroje – dotazníku, škály.

K pozorování můžeme doplnit, že předmětem pozorování nejsou jen podmínky domácnosti, ve které dítě a jeho rodina žije, ale i samotné chování dítěte během návštěvy hodnotitele, změny v chování dítěte za přítomnosti, či naopak nepřítomnosti dalších osob, chování rodičů/pečovatelů vůči dítěti, projevy citů, dodržování dohodnutých pravidel, násilí (verbální nebo fyzické) apod. Pozorování nám slouží jako dobrý prostředek pro ověření si informací, které získáme během rozhovorů.

Pozorování je skutečně zdrojem informací, které slouží ke zjištění situace dítěte. Do Zprávy můžeme zjištěné údaje z pozorování uvést jako důkaz s tím, že řádně uvedeme, kdy a za jakých okolností byla daná věc pozorována. Např. můžeme uvést, že matka při rozhovoru uvádí, že doma mají vždy dostatek jídla, při návštěvě toho a toho data byla však lednice prázdná. Opět tedy nesmíme zapomínat na uvedení zdrojů a důkazů, protože zpráva musí být založena na důkazech.

Při rozhovorech s dítětem, rodinou či dalšími osobami se vyplatí využívat techniky aktivního naslouchání:

- Stimulace: projevení zájmu, povzbuzení klienta, aby řekl více
„To je zajímavé, mohl byste mi říci něco více o...“
- Dotazování: prozkoumání problému:
„Popište mi, prosím, co se stalo.“
„Kdy jste poprvé zjistil, že dcera nechodí do školy?“
- Parafrázování: přeformulování, vyjádření hlavní myšlenky jinými slovy. Parafrázováním dávám najevo, že poslouchám a rozumím tomu, co bylo řečeno, ověřuji si význam řečeného:
„Rozumím vám dobře, že jste nespokojen, protože...“
„Jestli vám správně rozumím, tak vy nechcete od manžela odejít.“
- Shrňování: shrnujeme hlavní myšlenky, fakta a pocity:
„Toto je, jestli se nemýlím, hlavní problém.“
„Takže jsme se dohodli na tom, že...“
- Ověřování si: vyjasnění interpretace řečeného tak, aby ji druhý

potvrdil, nebo upravil. Důvodem je opět porozumět tomu, co bylo řečeno, a získat další potřebné informace:

„To se stalo tentýž den?“

- Pojmenování: popisují, co dělám. Pojmenování je důležité v tom, že klient porozumí tomu, co právě dělám a proč např. dále nehovořím:

„Vydržte chvíli, teď se vám podívám do počítače, mám tam adresář služeb poskytujících právě tyto služby.“

- Ocenění: uznávám význam problémů a pocitů druhého, oceňuji jeho snahu a jednání:

„Oceňuji vaši ochotu pro to něco udělat.“

Pozor: vždy dbejte na to, aby vaše vyjádření byla autentická, neoceňujte něco jen pro formu, pokud s tím nebudete vnitřně ztotožnění.

Pro vedení rozhovoru lze použít širokou škálu druhů otázek, avšak za nejvíce efektivní lze považovat otázky:

- Otevřené – předpokládají volnou odpověď partnera:

„Co si o tom myslíte?“

„Jak by měla moje pomoc vypadat?“

- Zjišťovací – otázky zaměřené na získání přesné „objektivní“ odpovědi:

„Kolik času jste věnovali společné přípravě do školy?“

„Kolik dětí máte?“

K rozvinutí rozhovoru a povzbuzení druhé strany nevedou otázky, které druhé straně nedávají příliš volnosti v odpovědi, nebo je k odpovědi přímo směřují. Proto spíše nedoporučujeme použití otázek:

- Alternativních – dávají na výběr z možností daných tazajícím se:

„Povedeme naše jednání v češtině nebo angličtině?“

„Přijedete znovu zítra nebo až příští týden?“

- Uzavřených – dávají pouze možnost odpovědět kladně, nebo záporně:

„Chcete s námi na tom spolupracovat?“

„Byla jste se v azylovém domě zeptat, zda tam mají volnou kapacitu?“

- Sugestivních – jejich cílem je manipulace partnera. Očekáváme potvrzení odpovědi, která je předem jasná. Někdy mohou působit jako poučování partnera. Tyto otázky bychom rozhodně při rozhovoru používat neměli!

„Víte o tom, že vaše jediná možnost je najít si rychle práci?“

„Máte odtud namířeno přímo na úřad práce?“

2.4 Konkrétní postup při vyhodnocování

2.4.1 Úvodní vyhodnocení situace dítěte

Úvodní vyhodnocení je začátkem celého procesu práce s rodinou. Úvodní vyhodnocení probíhá u každého dítěte, které se stane klientem OSPOD. K úvodnímu hodnocení dochází buď po ohlášení nového případu na OSPOD, nebo při změně situace dítěte, které je již v péči OSPOD.

Úvodní vyhodnocení probíhá velmi obdobně, jako podrobné vyhodnocování, avšak v mnohem menším rozsahu. Úvodní vyhodnocení provede hodnotitel v rozsahu jedné až dvou konzultací, ideálně při návštěvě dítěte a rodiny v domácím prostředí. V této fázi hodnotitel stručně projde s rodinou všechny oblasti vyhodnocování, jak jsou

uvedeny v nákresu trojúhelníku – vývojové potřeby dítěte, rodičovská kapacita, rodina a prostředí. Zaměří se zejména na téma ohlášení případu, respektive téma změny situace dítěte, ale nesmí opominout ani všechny ostatní oblasti, jak jsou v trojúhelníku uvedeny. Může se totiž stát, že důvod nahlášení dítěte na OSPOD může být jiný, než je skutečný problém v dané rodině, kterému je třeba věnovat pozornost.

Cílem úvodního vyhodnocení je zejména získat základní informace o situaci dítěte, prověřit důvod zahájení vyhodnocování a rozhodnout o dalším postupu. Výstupem úvodního vyhodnocování je Zpráva z úvodního vyhodnocení, která je dále popsána v kapitole 2.5.1. a tvoří přílohu č. 1/1.

Úvodní vyhodnocování může být zakončeno:

- zjištěním, že potřeby dítěte jsou naplňovány, dítě není ohroženo a další intervence ze strany OSPOD nejsou potřeba. V takové situaci je případ uzavřen.
- zjištěním, že potřeby dítěte byly identifikovány a lze v této fázi doporučit spolupráci s návaznými službami, s dítětem/rodinou je sestaven individuální plán ochrany dítěte a proces následuje jako u postupu po podrobném vyhodnocení potřeb dítěte.
- zjištěním, že je třeba provést hloubkové vyhodnocení potřeb dítěte, situaci nelze popsat během jednoho setkání. Pak následuje podrobné vyhodnocení potřeb dítěte (viz další kapitola).

Úvodní vyhodnocení je tedy třeba provést u každého dítěte, které se dostává do kontaktu s OSPOD, případně u každého dítěte, které je v evidenci OSPOD a dojde ke změně jeho situace. Z časového hlediska by mělo být úvodní hodnocení dokončeno do 7 pracovních dnů od zahájení, pokud OSPOD nemá stanoveno jinak, případně dříve, pokud se jedná o urgentní situaci ohrožující zdraví nebo život dítěte.

2.4.2 Podrobné vyhodnocování potřeb dítěte

Před samotným zahájením vyhodnocování je potřeba práci rámcově naplánovat. Vyhodnocování je proces, který se v průběhu mění dle aktuálních informací, které při vyhodnocování zjišťujeme. Přesto je třeba zamyslet se nad tím, jaké informace již máme, a připravit si předběžný plán vyhodnocování.

Při plánování je třeba mít na mysli:

- účel hodnocení a dopady hodnocení na dítě;
- proces by měl být podporující a nevtíravý;
- cílem je objasnit a identifikovat potřeby dítěte;
- pokud máme obavy o bezpečí, je třeba právě bezpečí zajistit jako první.

Při plánování je třeba odpovědět si na základní otázky:

- Kdo hodnocení provede³?
- Kdo bude do hodnocení zahrnut? A jak se na něm bude podílet?
- Jak se stane dítě součástí hodnocení?
- Existují nějaké komunikační obtíže u dítěte nebo rodičů? Jak se s nimi vyrovnáme?
- Jaké informace jsou již k dispozici? (Např. pokud byl již veden spis Om)
- Kde bude hodnocení probíhat?

2.4.2.1 Zjišťování potřeb dítěte

Zásadní fází celého procesu je samotné zjišťování potřeb dítěte. Jak již bylo řečeno, zjišťujeme vývojové potřeby dětí, rodičovskou kapacitu a rodinné a sociální zázemí dítěte.

V průběhu vyhodnocování by měly proběhnout minimálně 3 osobní rozhovory s rodinou – s rodiči za přítomnosti dítěte. Jako optimální se jeví **návštěvy v domácnosti**, kde je možné také sledovat dítě, jak se chová v přirozeném prostředí.

Rozhovor s dítětem či rodinou je vhodné vést jako polostrukturovaný. Jako hodnotitelé máme jednotlivá témata rozhovoru, baterii pomocných otázek, ale za optimální považujeme vedení rozhovoru přirozeně, kam jej směřují rodiče nebo dítě. Rolí hodnotitele je potom rozhovor usměrňovat, navracet k tématu a dbát na to, aby žádné z témat nebylo opomínuto. Každý hodnotitel bude mít jistě jiný způsob zjišťování potřeb dítěte, stejně jako dosud má každý pracovník jiný způsob vedení rozhovoru.

Návštěvy v domácnosti dítěte jsou nezbytnou součástí procesu, kdy je třeba zjišťovat také situaci v rodině a domácnosti. V rámci hodnocení je možné provádět i neohlášené návštěvy, aby bylo možné zjistit skutečný stav věcí.

Při rozhovorech s rodinou a návštěvách v domácnosti je úkolem hodnotitele také pozorovat, jak se členové rodiny k sobě chovají, jak se chová dítě v přítomnosti rodičů, hodnotitele, případně dalších osob, jak je uzpůsobeno prostředí pro dítě, zda podmínky v domácnosti odpovídají potřebám dítěte a tomu, co hodnotitel zjišťuje od rodičů či dítěte.

Zjišťování skutečného stavu je doplněno také o informace od dalších osob, zejména odborníků, jako jsou lékaři (pediatři, zubaři, specialisté), učitelé, psychologové, sociální pracovníci apod. Názor dalších osob je velmi cenný a je na hodnotiteli, aby zvažil další možnosti zdrojů informací a tyto zdroje náležitě využil. U některých osob bude efektivnější osobní rozhovor, někdy bude stačit doložení zprávy odborníka, někdy např. rozhovor po telefonu, kdy bude třeba zjistit odpovědi na některé otázky.

Během zjišťování potřeb dítěte se může stát, že některá tvrzení budou v rozporu. Tedy odlišné informace získáme od jednotlivých členů rodiny, odborníků, či k jiným informacím dospějeme díky pozorování. Tyto rozpory následně konkrétně popíšeme do zprávy z vyhodnocování. Do zprávy uvedeme, jak je situace nahlížena jednotlivými osobami, v čem je rozpor a případně, co bylo pozorováno na místě. Do zprávy je třeba uvést všechny pohledy na danou situaci, nikoli jen ten, o kterém si myslíme, že je pravdivý.

Všechny návštěvy, rozhovory, zprávy a informace jsou zaznamenány včetně data konání a osob přítomných na setkání. Záznam je proveden do zprávy, kde jsou k tomu určené tabulky. Ty slouží následně jako důkaz, jaké zdroje byly v rámci vyhodnocování využity. Stejně tak jsou zaznamenány všechny škály a dotazníky, které hodnotitel v rámci vyhodnocování využije jako pomocný nástroj pro zjišťování potřeb dětí (viz kapitola 2.5.3.4. Pomocné škály a nástroje).

Veškeré informace zjištěné v rámci rozhovorů a setkání je nutné zaznamenat, a to spolu s uvedením zdroje informací. Tedy kromě samotného zjištění je nutné ještě uvést, kdo tuto informaci poskytl, případně, jak ji hodnotitel sám zjistil (např. pozorováním při návštěvě v domácnosti v určitý den). Nesmíme zapomínat na to, že vyhodnocování musí být

³ Je vhodné, aby s rodinou pracoval stále jeden pracovník. Proto je dobré, aby podrobné hodnocení prováděla stejná osoba, která uskutečnila úvodní vyhodnocení a která bude i v budoucnu pracovat s rodinou na naplnění individuálního plánu ochrany dítěte. Pokud má dojít ke změně pracovníka, pak je vhodné tak učinit před podrobným vyhodnocováním, nikoli až v jeho průběhu.

založeno na důkazech. Při záznamu máme na zřeteli především pozitivní stránky, co se dítěti a rodině daří, nesmíme ale opominout také rizika a oblasti, kde dochází k nenaplnění potřeb. Někdy postačuje např. i pouhé konstatování, že dítě je zdravé bez specifických potřeb v oblasti zdraví.

2.4.2.2 Analýza situace a potřeb dítěte včetně vyhodnocení rizik

Během předchozí fáze získá hodnotitel mnoho informací. Všechny tyto informace budou zaznamenány. Zásadní fází celého vyhodnocovacího procesu je analýza zjištěných údajů. Je třeba shrnout zjištěná fakta, vyzdvihnout ta nejdůležitější a celkově zhodnotit situaci. Je třeba vzít v úvahu, která oblast je momentálně v rodině nejpálčivější, a to s ohledem na bezpečí a zájem dítěte. Ani v této fázi nesmíme zapomínat, že v centru pozornosti je stále dítě, tedy nikoli např. partnerské spory obou rodičů či rodiče a jeho partnera. Stále myslíme na dítě, co je pro něj nejdůležitější a v čem mu můžeme být oporou.

Analýza je tedy shrnutím toho nejpodstatnějšího. Vzhledem k rozsahu zprávy se může stát, že právě analýza bude tím, co si odborník navazující v práci s rodinou (a nejen on) přečte a co bude jeho nejdůležitějším zdrojem pro další práci. Proto by analýza měla být výstižná, měla by v ní být zopakována nejdůležitější zjištění a tato by měla být podložena důkazy. Z analýzy vychází následně individuální plán ochrany dítěte.

Pro pokračování v procesu vyhodnocování potřeb dítěte je nutné vzít v úvahu též rizika, která mohou být pro práci s dítětem a rodinou klíčová. Je třeba zvážit, jaké jsou rizikové faktory, ale také jaké možné ochranné faktory mají na vývoj dítěte vliv. Rizikové a ochranné faktory jsou opět rozděleny dle stran trojúhelníka, tedy na rizika v oblasti vývojových potřeb dítěte, v rodičovské kapacitě a v oblasti rodiny a prostředí.

Poznání rizikových a ochranných faktorů nám napomůže v dalším procesu, zejména v plánování s dítětem. Při dalším plánování můžeme vzít rizikové a ochranné faktory v úvahu a plán bude realizovatelný.

2.4.2.3 Případová konference

Do procesu práce s dítětem a rodinou je dobré v této fázi vložit případovou konferenci. Případová konference může být podnětnou metodou práce s rodinou, nehodí se však pro všechny situace. Případová konference je vhodná zejména ve chvíli, když se vyskytuje více problémů v rodině, ve kterých je obtížné se zorientovat, když práce s rodinou stagnuje, když je evidentně zapojeno více osob a je potřeba jejich spolupráce, když se blíží nějaké významné rozhodnutí apod.

Svolání případové konference je nutné konzultovat s dítětem a jeho zákonnými zástupci. Za ideální považujeme souhlas rodičů se sdílením výsledků vyhodnocování s účastníky případové konference. Tak bude nejsnáze provázána případová konference s celým procesem práce s rodinou. V každém případě je nutné s rodiči domluvit, které informace můžeme sdílet s dalšími osobami⁴.

Výstupem případové konference stejně jako vyhodnocování potřeb dítěte je individuální plán. Aby nedocházelo k dublování plánů, je případová konference zařazena (v případě, že bude k případu svolána) právě v této fázi, aby vznikl jeden individuální plán. Pokud případová konference svolána není, pak plynule navazuje další bod – individuální plán.

2.4.2.4 Individuální plán

Po zjištění potřeb dítěte, analýze situace a analýze rizik přistupujeme k sestavení individuálního plánu, který je základem pro další práci s dítětem a rodinou. Individuální plán je tedy základním výstupem vyhodnocování potřeb dítěte.

Individuální plán konkrétně reaguje na analýzu situace a potřeb dítěte a naplánované kroky směřují k naplnění potřeb dítěte a k bezpečí dítěte. Individuální plán stanovuje i datum nejbližšího termínu přehodnocení, tedy termín, kdy se aktéři opět sejdou nad plánem a zhodnotí jeho naplňování.

Individuální plán v podrobném vyhodnocování se nijak neliší od individuálního plánu ochrany dítěte, jak je na OSPOD vytvářen. Pro vytvoření individuálního plánu není ani třeba využít formuláře obsaženého ve zprávě, může být nahrazen běžně používaným formátem daným konkrétním OSPODem. Důležité je, aby individuální plán obsahoval:

- stanovení cíle (případně cílů);
- přehled konkrétních kroků s jasnou formulací, osobami odpovědnými za provedení kroku, termínu plnění (co, kdy, kdo);
- přehled rizik a alternativních kroků;
- stanovení termínu a způsobu vyhodnocení plánu.

Individuální plán sestavuje hodnotitel ve spolupráci s rodičem/rodiči a dítětem. Přítomnost a zapojení dítěte do tvorby individuálního plánu je tím nezbytnější, čím starší dítě je. Individuální plán je konkrétním nástrojem pro naplnění zjištěných potřeb dítěte a směřuje ke stavu, kdy dítě již není nadále ohroženo.

Pro úplnost jen dodáváme, že cíle definované v individuálním plánu by měly splňovat pravidla SMART, tedy měly by být

- specifické (jasné a konkrétní),
- měřitelné (s možností posoudit, zda jich bylo dosaženo),
- akceptovatelné (přijatelné pro všechny osoby, kterých se týkají),
- reálné (vycházejí z reality, musí jich být možno reálně dosáhnout),
- sledovatelné (můžeme průběžně sledovat, jak se dosažení cíle vyvíjí).

2.4.2.5 Práce s dítětem a s rodinou na realizaci plánu

Sestavením individuálního plánu v podstatě končí proces vyhodnocování potřeb dítěte a následuje práce s dítětem a rodinou na změně situace. Pracovníci OSPOD a rodina, případně další zainteresované osoby pracují na krocích, které jsou uvedené v individuálním plánu tak, aby dosáhli vytyčených cílů.

2.4.2.6 Přehodnocení plánu

Termín, kdy bude plán vyhodnocen/přehodnocen, je stanoven již při tvorbě individuálního plánu. Je možné, že dle aktuálního vývoje situace bude termín změněn. Děje se tak zejména ve chvíli, kdy dojde k akutní změně situace dítěte nebo rodiny, nebo v případě, že individuální plán není evidentně od začátku naplňován. Optimální individuální plán počítá i s alternativními řešeními.

⁴ Pro více informací o případových konferencích viz *Manuál k případovým konferencím*. Praha: první vydání. MPSV, 2011. ISBN 978-80-7421-038-9. (k dispozici i v elektronické podobě na <http://www.mpsv.cz/files/clanky/13087/manual.pdf>)

Při ideálně sestaveném individuálním plánu, který je skutečně reálný (reálně nastavený zejména ze strany rodiny), může dojít k naplnění cílů a potřeb dítěte a uzavření případu. Častý však asi bude i opačný případ, kdy k naplnění potřeb dítěte nedojde, a bude třeba přehodnotit kroky a možná i cíle tak, aby odpovídaly konkrétní situaci. Kvalitní vyhodnocení potřeb dítěte by tyto situace mohlo eliminovat a v praxi by se neměly stávat často.

Přehodnocování plánu probíhá opět za spolupráce pracovníka OSPOD, dítěte a jeho rodičů, kdy je třeba konsenzu, zda jsou cíle naplňovány, případně jaké jsou důvody jejich nenaplnění.

K přehodnocení může docházet jednorázově nebo i pravidelně, např. 1x za 6 týdnů, 1x za 3 měsíce, 1x za půl roku apod., záleží na individuální situaci každého dítěte. Po vyhodnocení / přehodnocení plánu může dojít v ideálním případě k uzavření případu, neboť potřeby byly naplněny a dítě není nadále v ohrožení, nebo k nové formulaci individuálního plánu či některých jeho kroků. Při významné změně situace dítěte může dojít i k opětovnému vyhodnocení potřeb dítěte.

2.5 Využití všech nástrojů

Pro vyhodnocování potřeb dětí jsou připraveny následující nástroje:

- Zpráva z úvodního vyhodnocení situace dítěte
- Zpráva z podrobného vyhodnocování potřeb dítěte
- Podpůrné nástroje pro vyhodnocování:

Pomocné otázky a oblasti pozorování:

- 0 – 3 roky
- 3 – 6 let
- 6 – 10 let
- 10 – 15 let
- 15 – 18 let

Balíček nástrojů pro hodnocení rizika

Pomocné škály a nástroje

- Ekomapa
- Dítě se zdravotním postižením – pomocný formulář pro hodnocení
- Dítě v institucionální péči
- Gonogram
- Časová osa

Teoretické podklady:

- Tabulka ilustrující vývojové pokroky kojenců a malých dětí dle Mary Sheridan
- Vývoj dítěte od 6 do 16 let dle Penny Tassoni

2.5.1 Zpráva z úvodního vyhodnocení situace dítěte

Zpráva z úvodního vyhodnocení situace dítěte je formulář, který hodnotitel vyplní na základě důkazů, které zjistí v procesu úvodního hodnocení (většinou jedné návštěvy). Formulář Zprávy z úvodního vyhodnocení je přílohou č. 1/1.

Zpráva z úvodního vyhodnocení obsahuje:

- základní údaje o dítěti a jeho rodině,
- shrnutí vyhodnocování dle jednotlivých oblastí (stran trojúhelníka),

- celkové shrnutí a ukončení úvodního vyhodnocení,
- návrh dalších opatření,
- údaje o hodnotiteli.

Formulář Zprávy z úvodního vyhodnocení situace dítěte je obdobný, jako je formulář Zprávy z podrobného vyhodnocování potřeb dítěte. Proto pro obsah jednotlivých částí formuláře viz kapitola č. 2.5.2 Zpráva z podrobného vyhodnocování potřeb dítěte, kde jsou uvedeny konkrétní návody, jak vyplnit formulář a jakých principů se držet.

2.5.2 Zpráva z podrobného vyhodnocování potřeb dítěte

Zpráva z podrobného vyhodnocování potřeb dítěte (dále jen Zpráva) je základní dokument, který je výstupem vyhodnocování. Jedná se o formulář, který hodnotitel vyplní na základě důkazů, které zjistí v procesu vyhodnocování. Formulář Zprávy tvoří přílohu č. 1/2 s názvem Zpráva z podrobného vyhodnocování potřeb dítěte. Zpráva je oficiální dokument, který obsahuje:

- základní údaje o dítěti a jeho rodině,
- informace o průběhu vyhodnocování,
- shrnutí vyhodnocování dle jednotlivých oblastí (stran trojúhelníka),
- analýzu situace a potřeb dítěte,
- shrnutí rizikových a ochranných faktorů,
- přání dítěte a rodiče/rodičů,
- individuální plán ochrany dítěte,
- vyjádření dítěte a rodiče/rodičů k výsledkům vyhodnocování,
- prohlášení o souhlasu s uchováním informací a jejich sdílením,
- údaje o hodnotiteli.

Základní údaje o dítěti a jeho rodině

V úvodní části Zprávy jsou uvedeny základní údaje o dítěti včetně komunikačních potřeb, které mohou ovlivnit proces vyhodnocování. Dále základní údaje o rodičích, sourozencích a dalších důležitých osobách v okolí dítěte. Takovou osobou může být např. chůva, příbuzný z širší rodiny, který tráví s dítětem hodně času, soused/ka, u starších dětí pak často partneři, významní kamarádi apod.

Informace o průběhu vyhodnocování

Do Zprávy je třeba uvést všechny relevantní informace k vyhodnocování. Jak již bylo řečeno, podrobné vyhodnocování potřeb dětí je založeno na důkazech, je třeba tedy do Zprávy uvést, kdy bylo vyhodnocování zahájeno, jaký je důvod vyhodnocování, okolnosti, za kterých byl případ přijat, datum a důvod ukončení vyhodnocování. Dále také zdroje informací – kdy a kde proběhla osobní setkání s rodinou, kdo byl na setkání přítomen, jaké další instituce byly do hodnocení zapojeny, jaké konkrétní osoby, jaké byly vyžádány hodnocení a posudky, jaké škály a dotazníky.

Formulář Zprávy je návodný, vyplnění těchto technických údajů nebude pravděpodobně překážkou. Pro snadné vyplnění doporučujeme dělat si v průběhu vyhodnocování poznámky s konkrétními daty a jmény, protože při vyplňování Zprávy na závěr vyhodnocování může být obtížné vybavit si všechny podrobnosti.

Shrnutí vyhodnocování dle jednotlivých oblastí

Významnou částí Zprávy je shrnutí vyhodnocování. V procesu vyhodno-

cování zjistíme mnoho rozličných informací, která se často vážou k více oblastem trojúhelníka. Shrnutí ve Zprávě je proto vhodným prostředkem pro utřídění všech zjištěných skutečností, strukturování zjištění a sepsání nejdůležitějších faktů. Zde budou vyplněny informace o jednotlivých oblastech, které jsme zjistili během vyhodnocování a zanesli je do pracovního záznamu z vyhodnocování, nebo do vlastních poznámek.

Shrnutí je rozděleno dle jednotlivých oblastí vyhodnocování. U každé oblasti je ve formuláři opět zopakován obsah, tedy čeho všeho se oblast týká. Je na hodnotiteli, aby po vypsání zjištěných skutečností opět prošel obsah oblastí a ověřil si, zda se komentář ve Zprávě věnuje všem uvedeným aspektům.

U popisu vývojových potřeb dítěte může hodnotiteli pomoci Tabulka ilustrující vývojové pokroky kojenců a malých dětí dle Mary Sheridan (příloha č. 3/1) a Vývoj dítěte od 6 do 16 let dle Penny Tassoni (příloha č. 3/2).

Shrnutí se nevěnuje pouze potřebám, které nejsou naplňovány. Shrnutí je třeba pojímat jak z hlediska silných stránek, tak z hlediska nenaplněných potřeb. Zejména je důležité věnovat se všem aspektům. U jednotlivých oblastí hledáme silné stránky, stejně jako problémová místa. Do Zprávy pak uvádíme všechna zjištění, která máme podložena důkazy. Formulace zjištění ve Zprávě musí obsahovat i onen důkaz, na kterém je založena (např. dle sdělení matky, na základě pozorování při návštěvě v domácnosti dne ... apod.)

Analýza situace a potřeb dítěte

Analýzu situace a potřeb dítěte je třeba zpracovat tak, jak je popsáno v kapitole č. 2.4.2.2. (Analýza situace a potřeb dítěte včetně vyhodnocení rizik), a zaznamenat ji (opět spolu s uvedením důkazů) do Zprávy.

Shrnutí rizikových a ochranných faktorů

Na základě Balíčku nástrojů pro hodnocení rizika, který naleznete v přílohách č. 3/7 a 3/8, je třeba do Zprávy doplnit rizikové a ochranné faktory zjištěné v průběhu vyhodnocování. Na základě dvou nástrojů – pro mladší děti a pro starší děti a mládež – musí každý hodnotitel projít všechna uvedená rizika a do Zprávy vypsat ta rizika, která objevil při vyhodnocování. Obdobně postupuje hodnotitel u ochranných faktorů. Do Zprávy postačuje uvést pouhý seznam rizikových a ochranných faktorů, není třeba je dále rozvádět, pokud však toto hodnotitel nepovažuje za důležité.

Vyjádření přání dítěte a rodiče/rodičů

Mezi informace, které jsou základem pro vytvoření individuálního plánu ochrany dítěte, je třeba zařadit také přání dítěte a přání rodiče/rodičů. Kromě shrnutí všech zjištění, které může být subjektivně zabarveno hodnotitelem (ačkoli se snažíme o co nejvíce objektivní pohled), je třeba uvést také čistě subjektivní pohled dítěte a jeho pečovatelu. Přání dítěte nebo přání rodičů nemusí být reálné, realizovatelné či v souladu s pohledem pracovníka OSPOD. Přesto, nebo možná právě proto je třeba tato přání zaznamenat, aniž by byla pro potřeby Zprávy jakkoli upravována či cenzurována. Jediný požadavek na přání je, aby se týkala řešené situace dítěte a jeho budoucnosti.

Individuální plán ochrany dítěte

Celý proces vyhodnocování směřuje k vytvoření individuálního plánu dítěte. Obsah plánu a principy pro jeho vytváření jsou blíže popsány v kapitole 2.4.6. Z procesního hlediska můžeme doporučit, aby byl obsah zprávy bez individuálního plánu konzultován s dítětem a rodinou, aby všem aktérům byly známy závěry vyhodnocování. Bez znalosti výstupů vyhodnocování nelze realisticky plánovat další kroky. Proto doporučujeme přistoupit ke společné tvorbě individuálního plánu až po seznámení rodiny s podstatnou částí Zprávy.

Vyjádření dítěte a rodiče/rodičů k výsledkům vyhodnocování

K celé Zprávě včetně individuálního plánu se vyjadřuje dítě i jeho rodiče. Může se tak dít samozřejmě i v průběhu vyhodnocování, pro kompletizaci Zprávy je třeba zaznamenat závěrečné vyjádření dítěte a rodičů do formuláře Zprávy. Tedy po seznámení s obsahem Zprávy a sestavení individuálního plánu požádáme dítě a následně i jeho rodiče, aby se k celému procesu vyhodnocování a jeho závěrům vyjádřili. Názor dítěte a rodičů zaznamenáme tak, aby odpovídal sdělenému. Při záznamu přání si u dítěte i rodičů ověříme, zda souhlasí s takto zapsaným vyjádřením.

Prohlášení o souhlasu s uchováním informací a jejich sdílením

Prohlášení v závěru Zprávy se týká prohlášení o souhlasu s uchováním informací, které musí být v souladu s ustanoveními zákona č. 101/2000 Sb., o ochraně osobních údajů. Důležitou částí je také připojení prohlášení o tom, komu může být Zpráva poskytnuta. Zákonný zástupce rozhoduje tedy tímto o tom, kdo má právo do Zprávy nahlížet či komu může být předána. Pokud rodič/poručník souhlasí s předáním zprávy dalším subjektům – zařízení, kde dítě žije, nebo spolupracujícím organizacím – vždy je třeba uvést konkrétní název zařízení či osob, kterým bude Zpráva předána. Souhlas je tedy vždy vydáván na konkrétní jméno osoby či zařízení, nemůže být dána generálně spolupracujícím organizacím.

Údaje o hodnotiteli

Na konci Zprávy musí být uvedené údaje o hodnotiteli, tedy údaje o konkrétním pracovníkovi OSPOD, který hodnocení vypracoval. Zpráva nemůže být anonymní, proto je nutné uvést i kontaktní údaje.

Zprávu podepisuje jak hodnotitel, tak zákonný zástupce dítěte, který se hodnocení účastnil.

Přehodnocení individuálního plánu ochrany dítěte

Na závěr celého formuláře je zařazena tabulka Přehodnocení individuálního plánu ochrany dítěte, kterou využije pracovník OSPOD při revizi plánu. Tabulka slouží pro záznam hodnocení naplňování individuálního plánu a formulaci nového plánu – nových cílů a kroků. Tato část Zprávy bude tedy vyplněna až po určité době práce s dítětem a jeho rodinou, nikoli ihned při zpracování Zprávy.

2.5.3 Podpurné nástroje pro vyhodnocování

Pro podrobné vyhodnocování byly vytvořeny další podpurné nástroje, které mohou hodnotitelům usnadnit práci. Jedná se o nástroje, které můžete a nemusíte využít, níže uvádíme popis jednotlivých nástrojů a zdůvodnění, proč a v čem mohou být pro hodnotitele přínosem.

2.5.3.1 Pomocné otázky a oblasti pozorování

Pomocné otázky byly vytvořeny týmem organizace LUMOS na základě vlastních zkušeností a na základě zkušeností britských sociálních pracovníků, kteří podrobné vyhodnocování používají v praxi. Otázky jsou pomocným nástrojem, který usnadní hodnotiteli provádět vyhodnocování. Jsou jakousi nápovědou otázek a témat, která se týkají jednotlivých oblastí vyhodnocování.

Pomocné otázky jsou rozdělené do 5 souborů, a to vždy dle věku dítěte:

- pro děti ve věku 0 – 3 roky;
- pro děti ve věku 3 – 6 let;
- pro děti ve věku 6 – 10 let;
- pro děti ve věku 10 – 15 let;
- pro děti ve věku 15 – 18 let.

Pomocné otázky rozdělené dle věku naleznete v příloze č. 2 Pomocné otázky a oblasti pozorování.

Pomocné otázky jsou rozdělené dle jednotlivých vývojových potřeb dítěte, které musíme v rámci procesu vyhodnotit. U každé vývojové potřeby je opět zopakován rozsah hodnocení (aby hodnotitel mohl vždy i v procesu hodnocení nahlédnout a zkontrolovat, zda na nějakou část nezapomněl). Ke každé vývojové potřebě se vážou rodičovské kompetence, které též v rámci procesu posuzujeme.

Otázky jsou rozdělené do tabulek, které jsou shodné s pracovním záznamem popsaném v kapitole 2.5.3.1. Pracovní nástroj je rozdělen vždy na dvě části – podpůrné otázky pro rozhovor a na oblasti pozorování. Jak již bylo řečeno, v rámci vyhodnocování pro nás nejsou důležité jen odpovědi na otázky, ale také pozorování, kterým si zjištěné údaje ověřujeme. Pomocný nástroj je inspirací pro hodnotitele, na co všechno je třeba se zaměřit, na co je třeba se zeptat, co je možné pozorováním ověřit. Pomocný nástroj je určen k tomu, aby si jej hodnotitel vzal s sebou na návštěvu rodiny a čas od času do něj nahlédl, zejména ve chvíli, kdy potřebuje rozhovor konstruktivně usměrnit.

Otázky v tomto nástroji jsou formulované většinou jako otevřené otázky, které umožňují rodičům nebo dítěti odpovědět co nejvíce zešíroka. Otevřené otázky skýtají více možností než otázky uzavřené. Při čtení otázek brzy zjistíte, že se některé objevují u více vývojových potřeb či u více oblastí. Některá témata mají styčné body, během rozhovoru zjistíte, že na jednu otázku dostanete informace k více oblastem naráz. To je dobrá zpráva a usnadní vám to práci na vyhodnocování. Není proto třeba stejnou otázku pokládat znovu, až dojdete k dalšímu tématu. Naopak je to dobré pro připomenutí, že na této otázce jste se již v rozhovoru věnovali a případně zopakovat, co jste zjistili.

U nástroje pro dítě ve věku 0 – 3 roky jsou pomocné otázky formulované pouze pro rodiče/pečovatele. U dalších věků jsou již vždy uvedeny otázky pro dítě a otázky pro rodiče/pečovatele. Je to proto, že u dítěte do 3 let mnoho informací asi nezjistíte. Neznamená to, že se dítěte do 3 let na nic neptáme. Určitě je vhodné s dítětem vždy hovořit, i když vypovídající hodnota jeho sdělení není příliš bohatá na informace. S rostoucím věkem jsou však informace od dětí čím dál tím víc zásadní, je také dobré zjišťovat, zda existují rozpory mezi informacemi od dítěte a od rodičů.

Závěrem k tomuto nástroji ještě uvádíme, že se jedná pouze o pomocný nástroj. Každý jej může využívat jiným způsobem – někdo si jej bude brát s sebou na rozhovor s rodinou, někdo do něj nahlédne mezi schůzkami v kanceláři, aby si ověřil, na co ještě zapomněl a čemu se potřebuje věnovat, někdo si jej nastuduje před schůzkou atp. Možností je mnoho. Sami si najděte svůj způsob využití, dělejte si do něj poznámky apod.

2.5.3.2 Balíček nástrojů pro hodnocení rizika

Ochranné a rizikové faktory uvedené v Balíčku nástrojů pro hodnocení rizika (viz přílohy č. 3/7 a 3/8) jsou založeny na výzkumu a na závěrech přezkoumání závažných případů v zahraničí a jsou jedním z vodítek při vyhodnocování rizik. Zkušenost ukazuje, že přítomnost rizikových faktorů a absence ochranných faktorů v rodině má negativní dopad na budoucí život dítěte v dospělosti.

V přiloženém nástroji Balíček nástrojů pro hodnocení rizika naleznete dvě verze analýzy rizikových faktorů – jedna pro mladší děti (cca do 12 let), druhá pro starší děti a mládež (cca od 12 let). Rizika jsou rozdělena na vysoká a střední rizika, ochranné faktory taktéž. Všechna rizika a všechny ochranné faktory je třeba vzít v úvahu.

Po analýze situace a potřeb dítěte je třeba zaměřit se specificky na rizika, která v dané situaci u dítěte hrozí, stejně jako na ochranné faktory, které mohou mít na danou situaci vliv. Analýze rizik se věnujeme až po zjištění potřeb dítěte a analýze situace, protože již máme dostatek informací a podkladů k analýze rizik. Do Zprávy následně uvádíme ta rizika a ochranné faktory, které odpovídají zjištěným skutečnostem u vyhodnocovaného dítěte a jeho rodiny. Poznání a pojmenování rizikových a ochranných faktorů napomůže k podrobnějšímu stanovení individuálního plánu, který tak bude spíše odpovídat realitě.

2.5.3.3 Pomocné nástroje

K vyhodnocování potřeb dětí vám mohou napomoci také další pomocné nástroje. Může se jednat o nástroje, které již ve své práci používáte, nebo o nástroje námi nabízené. V každém případě to jsou nástroje, které vám napomůžou rozpoznat a pochopit, v jaké situaci se dítě nalézá.

Za osvědčené nástroje, které pravděpodobně budete znát, považujeme ekomapu (viz příloha č. 3/3), genogram (viz příloha č. 3/4), mapu vztahů (viz příloha č. 3/5), časovou osu (viz příloha č. 3/6).

2.5.3.4 Teoretické podklady

Součástí tohoto textu jsou i některé teoretické podklady, které vám mohou usnadnit práci na vyhodnocování situace dítěte. Za podpůrný teoretický materiál považujeme Tabulku ilustrující vývojové pokroky kojenců a malých dětí dle Mary Sheridan, kterou naleznete v příloze č. 3/1. Tabulka napomáhá k posouzení, jaké projevy jsou pro konkrétní věkové skupiny běžné (jedná se o věk 0 – 5 let).

Dále v příloze č. 3/2 naleznete Vývoj dítěte od 6 do 16 let dle Penny Tassoni. Tato příloha má stejný cíl jako předchozí, je však zaměřená na starší děti.

Další teoretické podklady naleznete zejména v odborné literatuře. Odkazy na publikace, které se bezprostředně týkají tématu vyhodnocování potřeb, vztahové vazby apod. naleznete v kapitole č. 6 Literatura.

2.6 Časový harmonogram

Proces vyhodnocování potřeb dítěte bude mít různou délku trvání. Zatímco u některých dětí budou postačovat dvě návštěvy v rodině, jejichž termín bude snadné naplánovat, u jiného dítěte se může stát, že zastihnout rodinu doma může být složité. Nebo dokonce hodnotitel zjistí, že za 3 návštěvy ještě nezískal dostatek informací k sepsání Zprávy. Je třeba brát vždy ohled na individuální potřeby dítěte. Na druhou stranu bychom si měli dát limit, do kdy je třeba vyhodnocování dokončit.

Obecně udáváme pravidlo, že úvodní vyhodnocení situace dítěte by mělo být hotové do 7 pracovních dní, podrobné vyhodnocování potřeb dítěte pak do 30 pracovních dnů od zahájení. Je to dostatečně dlouhá doba na to, aby bylo možné naplánovat a zrealizovat všechny kroky. Přesáhnutím této doby by už byl proces příliš dlouhý, některé situace by se mohly v čase začít měnit a Zpráva by pak nebyla aktuální. Také musíme myslet na dítě a rodinu, pro které musí vyhodnocování skončit v dohledné době, jinak je může práce na vyhodnocování zbytečně rozčilovat.

Za těchto 30 pracovních dnů bychom měli zvládnout celý proces až po společné podepsání Zprávy, která obsahuje individuální plán ochrany dítěte. Hodnotitel je garantem celého procesu, proto by měl mít toto časové hledisko stále na paměti. Hodnotitel musí počítat i s tím, že v případě vyzvání odborníka k dodání zprávy může dojít k časovým prodlevám. Je pak škoda vyjádření odborníka pro jeho opoždění nezahrnout do Zprávy, stejně jako je zbytečné čekání na vyjádření a odhalování ukončení vyhodnocování. Doporučujeme tedy každému hodnotiteli, aby měl na paměti časový harmonogram vyhodnocování, a to i s ohledem na své další pracovní povinnosti či plánovanou nepřítomnost.

K počtu návštěv v rodině lze ještě obecně dodat, že v průměru lze za dobu hodnocení absolvovat 2 – 3 návštěvy rodiny. V rámci vyhodnocování je vhodné naplánovat alespoň jednu návštěvu jako neohlášenou, zvláště v situacích, kdy se rodina „speciálně“ připravuje na ohlášenou návštěvu hodnotitele.

3 Další aspekty vyhodnocování

3.1 Specifika vyhodnocování potřeb dětí se zdravotním postižením či znevýhodněním

Zdravotní postižení: mentální, tělesné, zrakové nebo sluchové postižení, vady řeči, souběžné postižení více vadami, autismus a vývojové poruchy učení nebo chování.

Zdravotní znevýhodnění: zdravotní oslabení, dlouhodobá nemoc nebo lehčí zdravotní poruchy vedoucí k poruchám učení a chování, které vyžadují zohlednění při vzdělávání.

Za jednu z nejhrožnějších skupin v rámci SPOD lze považovat děti se zdravotním znevýhodněním a zdravotním postižením. Výchova a vzdělávání těchto dětí klade na rodinu a okolí obrovské nároky. Pokud rodina a dítě nedostanou od počátku potřebnou a odbornou podporu, může se stát, že dojde k naprostému vyčerpání kapacit pečovateli a jediným řešením pak zůstane umístění dítěte do některé z pobytových služeb.

Sledování ukazuje, že děti se zdravotním postižením se dostávají do ústavní výchovy zejména ve třech obdobích jejich života:

- ihned po narození, a to pro nedostatek informovanosti rodičů i profesionálů a nedostatek podpůrných služeb;
- ve věku 6 – 7 let, což je spojeno s dostupností školní docházky a s náročností tohoto období pro všechny děti;
- ve věku cca 14 let, což spojeno s tělesným vrůstem a pubertou.

Při vyhodnocování dětí se zdravotním znevýhodněním nebo se zdravotním postižením je potřeba zohlednit specifika, která vyplývají právě z jejich zdravotního stavu a rozdílného vývoje. Jinak tyto děti mají zcela stejné potřeby jako jejich vrstevníci, jen jsou jejich potřeby jinak naplňovány.

K situaci dětí se zdravotním postižením se vyjádřil i Výbor OSN pro práva dítěte, který ve svém doporučení zmiňuje:

„Děti se zdravotním postižením a jejich rodiny mají mít přístup k takovým službám, které jsou nezbytné pro nezávislý způsob života a začlenění do společnosti. Děti se zdravotním postižením mají rovná práva na život v rodinném prostředí. Stát poskytuje dětem se zdravotním postižením a jejich rodinám včasné a komplexní informace, služby a podporu. Stát zajistí, aby osoby se zdravotním postižením nebyly nuceny žít ve specifickém prostředí. Dítě nesmí být za žádných okolností odděleno od rodičů z důvodu jeho zdravotního postižení nebo zdravotního postižení jednoho či obou rodičů. Pokud nejsou nejbližší příbuzní schopni pečovat o dítě se zdravotním postižením, stát vyvine veškeré úsilí k zajištění náhradní péče v rámci širší rodiny, a pokud to není možné, v náhradním rodinném prostředí. Je doporučeno zajistit poskytování dostatečných finančních, technických a lidských zdrojů školám, aby stát mohl pro děti se zdravotním postižením účinně zajistit vzdělání v hlavním vzdělávacím proudu; a aby změnil své právní předpisy s cílem zakázat školám odmítání dětí na základě nedostatečných materiálních zdrojů; poskytovat socioekonomickou podporu pro děti se zdravotním postižením bez ohledu na jejich věk; podporovat a umožňovat péči o děti se zdravotním postižením v rodinném prostředí zajištěním dostatečné podpory pro jejich rodiče nebo opatrovníky; přijmout opatření řešící překážky v podobě postojů a prostředí, které brání plné, rovné a účinné účasti dětí se zdravotním postižením ve společnosti, a vyškolit všechny odborníky pracující s dětmi nebo pro děti se zdravotním postižením.“

Z tohoto doporučení také vycházejí cíle NÁRODNÍ STRATEGIE OCHRANY PRÁV DĚTÍ, která deklaruje potřebu vyhodnocování a větší participace a zapojení dětí do rozhodování o řešení jejich situace.

Průřezové priority

- Participace dítěte
- Eliminace diskriminace a nerovného přístupu vůči dětem
- Právo na rodinnou péči
- Zajištění kvality života pro děti a rodiny

Dílčí cíle:

- Vyrovnaní příležitostí pro děti a mladé lidi se zdravotním postižením
- Vytvoření a zpřístupnění služeb a podpory rodinám a dětem
- Podpora náhradní rodinné péče
- Rozvinutí alternativ péče o ohrožené děti a deinstitucionalizace péče
- Procesy ochrany a podpory prosperity dětí

Proces vyhodnocování:

Při získávání informací pro vyhodnocení je nezbytné setkání s dítětem, jeho rodiči nebo s jeho pečujícími osobami. Zde bude na pracovníka, který vyhodnocování provádí, kladen největší nárok ohledně komunikace s dítětem.

Doporučujeme, aby v OSPOD byl určen jeden pracovník, který se bude specializovat právě na práci s dítětem se zdravotním postižením, znevýhodněním a podporu rodin těchto dětí. Pracovník potřebuje mít zkušenosti s komunikací s dětmi, které nekomunikují verbálně, znát základní formy a postup nonverbální komunikace, měl by znát možnosti volby kompenzačních pomůček a měl by se orientovat v nabídce podpůrných služeb pro tuto cílovou skupinu.

Při vyhodnocování potřeb dítěte použijte: Pomocné otázky a oblasti pozorování, a to s přihlédnutím k věku a zdravotnímu postižení dítěte. Můžete využít nástroj Pomocné otázky a oblasti k pozorování – dítě se zdravotním postižením (příloha č. 2/7), kde najdete potřebné okruhy otázek, které jsou pro tuto skupinu dětí specifické. V případě, že dítě využívá pobytovou službu, použijte také nástroj Pomocné otázky a oblasti k pozorování – dítě v instituci (viz příloha č. 2/6).

Před setkáním s dítětem a rodinou (pečující osobou), nebo s dítětem a pečujícím personálem zjistěte:

- Možnosti komunikace s dítětem (verbální, nonverbální kontakt s rodinou, rodinná situace)
- Specifické projevy chování (co má dítě rádo, co nemá rádo, v jakém prostředí je nejlepší se setkat)
- Využití kompenzačních pomůček (brýle, vozík, komunikační tabulka...)
- Medikace (vyladěná medikace, jak může ovlivnit výkon dítěte?)
- Aktuální zdravotní stav dítěte (nemoc, operace, očkování)
- Připravit si materiál, pomůcky, které budete potřebovat

Při setkání s dítětem:

- Snažit se o neformálnost – přinést drobný dárek na uvítanou
- Připravit se, že budu s dítětem pracovat v jeho prostoru (tzn. i na zemi, v pokojíčku, herně...)

- Do většiny aktivit je nutné se s dítětem zapojit – zkuste si co nejvíce věci ověřit v praxi
- Ukázat zájem o dítě, mít dostatek času, podporovat jeho vyjádření, snažit se co nejvíc navázat s dítětem interakci.
- Mít připraveny různé aktivity, při kterých můžete dítě pozorovat (stavění věže s kostek, puzzle, kreslení, prohlížení knihy)

V případě, že se dítě do úkolů nechce zapojit, můžete se pokusit o nápodobu, asistenci, opačný postup (postavit a rozbořit), o zcela jinou aktivitu. To, že dítě aktivita nezaujala, může znamenat, že úkol je lehký, dítě ho zná ze školy, nemá na něj náladu apod. Mnohdy je potřeba nabídnout jinou aktivitu, hru, práci na PC, sebeobslužné činnosti.

Při pozorování či rozhovorech s dítětem a pečující osobou je nutné zaměřit se na oblasti:

- komunikace – způsob, jak dává dítě najevo souhlas, nesouhlas, libost, nelibost, jak si řekne o to, co potřebuje
- zda pečující osoby o způsobu komunikace s dítětem vědí a jsou v něm jednotní
- schopnost chápání jednoduchých a složitějších sdělení
- jemná motorika
- hrubá motorika
- kompenzační pomůcky – využití
- stereotypní, agresivní, zvláštní projevy chování (co je spouští)

Pomůcky a rady pro komunikaci:

- Nepoužívejte často otevřené otázky, dávejte možnost výběru mezi ANO x NE
- Zjistěte, jak dítě vyjadřuje ANO x NE (můžete použít komunikační podložku s obrázky např. -mám rád, -nemám rád)
- Dávejte na odpověď a úkoly více času, než si myslíte, že dítě potřebuje
- Přizvěte si pečující osobu
- Nechte si od pečujících osob připravit jednostránkový profil dítěte či komunikačního pasu
- Využití sociálního příběhu pro vysvětlení či přípravu dítěte na danou činnost, či na představení sebe sama

Na závěr je třeba upozornit, že vyhodnocení potřeb dětí se zdravotním postižením/znevýhodněním nelze zaměřovat s diagnostikou, a v případě, že potřebujete podrobné odborné posouzení některé oblasti dítěte, je nutné zařadit do IPOD například diagnostické vyšetření a zprávu od odborníka.

3.2 Specifika vyhodnocování potřeb sociálně vyloučených dětí

Sociální vyloučení neboli sociální exkluze je **stav či proces, který zabráňuje některým lidem dosáhnout na zdroje, které jsou pro majoritní společnost běžně dostupné**. Jde tedy o situaci, kdy je jedinci, rodině, skupině jedinců či celé komunitě výrazně znesnadňován či zcela zamezován přístup ke zdrojům, pozicím a příležitostem, které umožňují zapojení do sociálních, ekonomických a politických aktivit majoritní společnosti.

Sociální vyloučení se nejčastěji projevuje chudobou, nízkou vzdělanostní úrovní a s tím související nízkou kvalifikací, což má za následek dlouhodobou nezaměstnanost a závislost na sociálních dávkách. Dále je pro život sociálně vyloučených charakteristický ztížený přístup ke kvalitnímu bydlení, nedostatečný přístup k informacím a nízká funkční gramotnost (ta popisuje schopnosti lidí adekvátně zpracovat informace, se kterými přijdou do styku). Souhrn těchto faktorů tedy vede v důsledku ke stigmatizaci sociálně vyloučených, ke snižující se legitimitě společenské solidarity a s tím související následné diskriminaci ze strany majoritní společnosti. Důsledkem sociálního vyloučení je tedy vyloučení z obvyklého životního standardu, ale i z životních šancí a základních práv, či odepření podílet se na kultuře majoritní společnosti. Přičemž platí, že jedinci, kteří se v situaci sociálního vyloučení narodí, si prostřednictvím výchovy tento integrovaný soubor životních strategií osvojují a dochází tak k jeho reprodukci z generace na generaci. Z popsanych důsledků sociálního vyplývají konkrétní oblasti vyloučení: chudoba, nízký příjem, omezený přístup na trh práce, nízká míra sociální podpory, řídké nebo neexistující sociální sítě, bydlení a život v rámci vyloučené lokality a vyloučení ze služeb.

Při vyhodnocování potřeb dětí, které patří do skupiny sociálně vyloučených dětí, je nutné brát v úvahu výše uvedené faktory.

3.3 Specifika vyhodnocování potřeb u dětí vyrůstajících v ústavní výchově

Zdůrazňujeme, že život v ústavní výchově považujeme pro dítě za traumatizující, „nenormální“, protože dítě nemůže vyrůstat v přirozeném rodinném prostředí.

Zásadním a nejdůležitějším tématem pro děti vyrůstající v ústavní výchově je téma vztahové vazby/citového připoutání. Více viz. kapitola 1.3. Vztahová vazba.

Během vyhodnocování je také zásadní mít na paměti, že všechny děti prožily ztrátu a některé i trauma. Jejich emocionální prožívání a chování je tímto zásadně ovlivněno. Je proto nutné pečlivě zvažovat, které projevy dítěte je možné vyhodnotit např. jako poruchy chování nebo poruchy citové vazby, nebo reakce na ztráty v životě či prožitá traumata.

Při vyhodnocování je žádoucí srovnávat možnosti dítěte žijícího v ústavní výchově s vrstevníkem žijícím v rodině. Mají stejnou možnost vzdělávání? Mohou si zvolit svoje zájmové aktivity? Setkávají se se svými vrstevníky mimo zařízení? Mohou navazovat vztahy i s jinými dospělými než jen s vychovateli? Navštěvují školu v běžné školské síti?

Dalším tématem, které je nutno zdůraznit během vyhodnocování potřeb dítěte, je téma identity dítěte. Zjednodušeně řečeno by se dalo říci, že identita je odpověď na otázku: Kdo jsem? Pevný pocit identity zakotvuje člověka ve světě, dává mu místo a smysluplný výhled do budoucna. Identita se začíná vyvíjet v raném věku. Nejdůležitějším obdobím je pro identitu puberta, kdy se děti tzv. hledají. Hledání identity vrcholí mladou dospělostí. V dospělosti a ve stáří téma identity ustupuje.

Budování identity je pro dítě vyrůstající ve vlastní rodině jedním z běžných vývojových úkolů. Dítě vyrůstající mimo vlastní rodinu nemá šanci si vybudovat „zdravou“ identitu, pokud nedochází k aktivnímu budování identity ze strany pečovatelů. Pečovatelé ani sociální pracovníci nemohou čekat, že se „zdravá“ identita vybuduje sama. Ještě komplikovanější situace nastává, pokud má dítě jiné etnikum než vychovatelé. K budování identity dětí vyrůstajících mimo vlastní rodinu je práce se životním příběhem, tzv. kniha života.

3.4 Rizika při vyhodnocování

Při procesu vyhodnocování můžete přijít na různá rizika, která mohou celý proces negativně ovlivnit. Abychom jim mohli předcházet, uvádíme zde několik rizik, se kterými byste se mohli setkat:

- Hodnotitel má potíže zastihnout rodinu doma – hodnotitel nemá dost možností absolvovat rozhovory s dítětem a rodinou, rodina není doma, dítě není doma atp.

Riziko může být způsobeno nezájmem rodiny o vyhodnocování, tento nezájem může být pochopitelný, protože vyhodnocování je proces, který rodině zasahuje významným způsobem do soukromí, a může být tedy vnímán velmi negativně. Proto věnujte čas a pozornost vysvětlení dítěti i rodině, jak je vyhodnocování důležité a co bude jeho přínosem.

Riziko může způsobit i špatné plánování hodnotitele, který naplánuje termín schůzky bez ohledu na potřeby dítěte nebo rodiny (např. na dobu, kdy dítě chodí do zájmového kroužku apod.). Termíny je třeba vždy s rodinou ověřovat, zda se hodí oběma stranám. U neohlášených návštěv je samozřejmě možné, že se nám rodinu zastihnout nepodaří, i u neohlášené návštěvy je dobré brát v úvahu časové plány rodiny.

- Situace dítěte je velmi naléhavá a hodnotitel cítí potřebu spíše akutně a aktuálně řešit situaci dítěte než pokračovat ve vyhodnocování

Bezpečí dítěte je vždy na prvním místě. Pokud zjistíme, že dítě je ohroženo na zdraví či na životě, je naší povinností udělat vše pro to, aby bylo v bezpečí. Pokud je tedy situace tak vyhrcoená, že vyžaduje akutní řešení, neváhejte jej použít. Pokud je však možné pokračovat ve vyhodnocování, bude určitě toto dobrým podkladem pro další práci s dítětem a rodinou. Již bylo řečeno, že již v průběhu vyhodnocování můžete začít nabízet další služby, činit první kroky na zmírnění dopadů na dítě a začít plánovat první kroky ke zlepšení situace. I přesto je možné pokračovat ve vyhodnocování a dodržet limit 30 pracovních dnů na jeho dokončení.

- Hodnotitel získává z návštěv určitý dojem o situaci dítěte, na základě tohoto dojmu si vytváří závěry, které nemá ověřené důkazy.

Dojmům se hodnotitel při své práci asi nedokáže vyvarovat, avšak nesmí zapomínat na jeden ze základních principů vyhodnocování, tedy že je založeno na důkazech. Pokud získáte během vyhodnocování nějaký dojem, neváhejte si jej ověřit při rozhovoru, pozorováním, vyžádáním si informací od dalších osob. Jen tak můžete daná zjištění uvést do Zprávy, jen tak je můžete podložit důkazy.

- Zrychlený postup při vyhodnocování potřeb více dětí v rodině – hodnotitel nebere ohledy na jedinečnost každého dítěte.

Pokud nastane situace, že je třeba vyhodnotit více dětí v jedné rodině, pak se může proces vyhodnocování zdát jako příliš zdlouhavý. Některé informace se budou opakovat a mohou hodnotitele svést k myšlence, že na některé věci již není třeba se doptávat, protože odpovědi na otázky jsme zjistili už u prvního hodnoceného dítěte. Nesmíme však zapomínat, že každé dítě je jedinečné. Zatímco rodiče uvedou, že s prvním dítětem postupují nějakým způsobem, může se ukázat, že tento postup není uplatňován u dalších dětí. Děti mohou mít rozličné postavení v domácnosti, budou mít jiné oblíbené věci, k jiným lidem v rodině mohou mít blízko apod. Proto dbejte na to, že i věci, které se opakují (jako např. oblast Rodina a prostředí), byly opětovně ověřeny s dítětem i rodinou. Jedná se např. jen o ověření, že situace je stejná jako u prvního hodnoceného dítěte. U ostatních oblastí doporučujeme opětovně projít procesem hodnocení s tím, že můžete vycházet ze zjištění u prvního hodnoceného dítěte.

- Náhlá nepřítomnost hodnotitele

Hodnotitel může náhle onemocnět či být akutně odvolán k jiným úkolům, aniž by měl možnost dokončit započatý proces vyhodnocování. Taková situace je velmi nepříjemná, a pokud je to možné, snažte se jí předejít. Pokud hodnotitel zahájí proces vyhodnocování, měl by si být jist, že nemá naplánovanou dovolenou či takové pracovní činnosti, které by mohly negativně ovlivnit proces vyhodnocování. Pokud již nastane náhlá nepřítomnost hodnotitele, je na vedoucím pracovníkovi, aby zvážil, jak může nepřítomnost hodnotitele ovlivnit vyhodnocování. Tedy jestli je vhodnější počkat na návrat hodnotitele, nebo zda má vyhodnocování převzít jiný pracovník. Záleží na mnoha faktorech, zejména na fázi, ve které se vyhodnocování nachází, ale také na možnosti předat zjištěné informace. Pro dítě a rodinu bude jistě stresující, budou-li muset procesem projít opakovaně bez vlastního přičinění.

- Ztráta kontroly nad časem

Proces hodnocení může být někdy obtížné řídit. Hodnotitel vlivem špatného plánování nebo vlivem neočekávané nepřítomnosti ztratí hodně času, který k hodnocení potřebuje. V závěru před sepsáním Zprávy je v časovém tlaku, který způsobí, že informace ve Zprávě nejsou podloženy důkazy, nebo že některé oblasti ve Zprávě nejsou popsány. K předcházení tomuto riziku můžeme pouze doporučit, aby si každý hodnotitel hlídal čas, který na hodnocení má, veškeré kroky podnikal s časovou rezervou a připravil se i na neočekávaná zdržení. Závěrečný stres by nikdy neměl ovlivnit kvalitu Zprávy.

- Nevyvážené zdroje informací pro vyhodnocování, neobjektivní Zpráva

Hodnotitel se může stát, že zdroje informací budou nevyvážené. Jedna osoba sděluje významně více informací, zahrnuje hodnotitele svými postoji a názory tak významně, že je obtížné do hodnocení zapojit i další subjekty. Zpráva z vyhodnocování pak může být významně ovlivněna právě tímto jedním dominantním zdrojem. Pro předcházení tomuto riziku je dobrá reflexe hodnotitele, který se musí nad procesem průběžně zamýšlet a vědomě dbát na to, aby dal dostatečný prostor všem zainteresovaným osobám. Snaha hodnotitele o objektivní náhled na potřeby dítěte a jejich naplňování by měla být jedním ze zásadních postojů hodnotitele k celému procesu.

- Zpráva neobsahuje popis jedné nebo více oblastí

Při kompletování Zprávy může hodnotitel náhle přijít na to, že jednu nebo více oblastí pro vyhodnocování v procesu pominul. Náhlé zjištění, že k některé z oblastí nemá možnost napsat žádné údaje, může být velmi stresující. Předcházet takovému riziku můžeme zejména tím, že se průběžně k vyhodnocování vracíme, sledujeme své záznamy z vyhodnocování, zda máme všechna témata diskutována, procházíme zjištění dle stran trojúhelníka Vyhodnocovacího rámce apod. Pokud však přesto dojde k výše popsané situaci, máme vždy možnost informace ještě doplnit. Můžeme telefonicky dotazovat dítě nebo rodiče, domluvit ještě jednu návštěvu či telefonicky např. kontaktovat potřebného odborníka. Zpráva by měla být kompletní, proto se vždy snažíme o její úplné vyplnění.

3.5 Ochrana osobních údajů a sdílení informací

Ochrana osobních údajů si zaslouží svou vlastní kapitolu. Jedná se o velmi důležitý aspekt procesu vyhodnocování a každý hodnotitel musí dbát na ochranu informací o dítěti a jeho rodině.

Na začátku procesu vyhodnocování (a případně i v jeho průběhu) je třeba zdůraznit důvod zjišťování informací. Tyto potřebujeme shromáždit, abychom zjistili, jakou pomoc by dítě a rodina mohly potřebovat. Dále musíme uvést, že informace budeme považovat za důvěrné a nebudeme je sdílet s žádnou jinou organizací. Jedinými dvěma výjimkami budou případy, kdy sdílení těchto informací bude vyžadovat zákon nebo kdy toto sdílení informací zabrání možnému poškození dítěte nebo jeho rodičů. V každém případě však budeme vždy sdílet výhradně jen nezbytně nutné minimum informací.

Každý hodnotitel musí dbát na to, aby se těmito pravidly řídil. Tato pravidla jsou uvedena i ve Zprávě, tedy jsou písemně stvrzena oběma stranami. Každý hodnotitel musí zajistit, aby údaje zjištěné během hodnocení nebyly dostupné dalším osobám, a to ani záměrně, ani náhodně. Pokud si píšete poznámky do pracovního záznamu a máte tam uvedené osobní údaje, kterého dítěte se poznámky týkají, nikdy je nenechávejte dostupné dalším lidem a vždy si je pečlivě ohlíďte. Nejde jen o ztrátu důvěry klientů, ale o vážný prohřešek proti zákonu.

Samozřejmě lze předpokládat, že výsledky hodnocení bude hodnotitel i rodina dítěte chtít sdílet s dalšími osobami, jako jsou organizace zajišťující sociální a jiné služby. Tato potřeba sdílení často vyplývá při sestavování individuálního plánu ochrany dítěte. Proto je ve Zprávě uvedena možnost udělit souhlas s poskytnutím informací dalším osobám, ovšem pouze za předpokladu, že jsou tyto osoby jmenovitě uvedeny. Vždy je dobré tuto možnost s dítětem a rodiči projednat, zda se sdílením souhlasí. Není nutné uvádět souhlas preventivně se službami, kterých možná rodina ani nevyužije. Při další práci s rodinou budete nadále v kontaktu, souhlas lze získat i později. Samozřejmě však platí pravidlo, že Zprávu předáváme pouze a jedině se souhlasem dítěte, respektive jeho zákonného zástupce.

Jen pro úplnost ještě uvádím, že se získanými informacemi musíme nakládat v souladu s ustanoveními zákona č. 101/2000 Sb., o ochraně osobních údajů, a to vždy tak, aby nemohlo dojít ke zneužití těchto údajů.

3.6 Podpora hodnotitelů v procesu hodnocení

Vyhodnocování potřeb dětí je velmi náročný proces, a to jak z časového hlediska, tak z profesionálního. Hodnotitelé se často při vyhodnocování setkávají s obtížnými situacemi, zvláště v případě, že se jedná o vyhodnocování ze strany OSPOD. Role pracovníků OSPOD je nelehká a vyhodnocování není vždy v rodině vítaným procesem. Proto musíme doporučit pravidelnou podporu hodnotitelů na jejich pracovištích.

Za velmi podpůrné považujeme pravidelné intervize na pracovišti, tedy porady zaměřené na vyhodnocování. Na těchto setkáních mohou pracovníci přicházet se svými hodnotícími procesy a konzultovat je se svými kolegy. Reakce a rady kolegů mohou být významným přínosem a povzbuzením v další práci.

Supervize s externistou jsou další úrovní podpory hodnotitelů. Pokud mají hodnotitelé možnost konzultovat ve skupině nebo individuálně své obavy, nejasnosti, pochybnosti s externím supervizorem, který je v jejich procesu podpoří a pomůže jim utřídit si myšlenky, budou se hodnotitelé

stávat čím dál tím větší odborníky na vyhodnocování, budou si jistější a Zprávy budou vykazovat vzrůstající kvalitu. Proces vyhodnocování není kancelářské vyplnění formuláře, je to opět práce s lidmi, která může být velmi obtížná a frustrující. Naopak, když se vyhodnocování podaří, následná práce s rodinou je snazší pro všechny strany a proces zajištění bezpečí a naplnění potřeb dítěte je rychlejší.

3.7 Kontrola procesu

Proces vyhodnocování je pro dítě a rodinu velmi významný a špatně zpracovaná Zpráva z vyhodnocování by mohla způsobit významnou škodu. Proto doporučujeme nastavit na každém pracovišti pravidla pro kontrolu procesu vyhodnocování. Pravidla by měla obsahovat způsob, jakým vedoucí průběžně dozoruje hodnocení, a zejména pak pravidlo, že Zpráva je před dokončením vždy odsouhlasena vedoucím. Těmito pravidly nechceme ubírat kompetence hodnotitelům, kteří jsou profesionálové v oblasti sociální práce. Naopak tím chceme dodat hodnotitelům podporu v jejich práci, možnost konzultovat své postupy, a zejména pak dodat vážnost celému procesu tím, že je vyžadován souhlas vedoucího před uzavřením Zprávy.

4 Závěr

K metodice, formulářům a jednotlivým nástrojům lze říci:

- Předložený koncept vyhodnocování je otevřený pro používání a další rozvíjení.
- Počítáme s tím, že budeme tento koncept průběžně modifikovat tak, aby byl co nejvíce použitelný v praxi.
- Podpůrné nástroje budeme dále doplňovat o ty, které by byly přínosné při získávání informací pro vyhodnocování.
- Sociální pracovníci si mohou z tohoto konceptu vybrat jakoukoli část, upravit si ji dle své potřeby a následně ji používat (část formuláře, metodiky, některý z podpůrných nástrojů).

Na závěr bychom Vás rádi povzbudili a motivovali k využívání vyhodnocování potřeb dítěte v praxi. Vyhodnocování je ve své podstatě profesní dovednost, která se používáním rozvíjí, upevňuje a celý proces se pak stává efektivnější. Pokud budete systém používat, stane se běžnou součástí sociální práce s dětmi a jejich rodinami.

Budeme rádi za Vaše připomínky a podněty a jsme otevření další diskuzi, která pomůže rozvoji této metody práce a umožní tak zlepšovat životy dětí.

Jindřich Racek

Hana Solařová

Alena Svobodová

5 Podrobný popis vyhodnocovacích oblastí

1. Vývojové potřeby dítěte

a) Zdraví

Všeobecný zdravotní stav – aktuální zdravotní stav kojence, dítěte nebo mladistvého (například růst, vývoj, tělesné a duševní prospívání). Je třeba vzít v úvahu také tyto faktory:

- zdravotní postižení nebo poškození, které významně ovlivňuje každodenní fungování, ať již se jedná o chronickou, nebo akutní situaci, včetně obezity
- přístup k adekvátní zdravotnické péči a její využívání, například k péči obvodního, zubního nebo očního lékaře, k očkování a příslušným preventivním prohlídkám
- počet a frekvence hospitalizace a úrazů
- přístup k příslušnému poradenství a informacím v oblasti zdraví a jejich skutečné využívání; například oblast výživy, sexuálního zdraví a početí, také zvládání jakéhokoli zdravotního problému, například diabetu nebo astmatu

Tělesný vývoj – prostředky mobility kojence, dítěte nebo mladistvého, úroveň tělesné nebo sexuální zralosti/opoždění vývoje. Je třeba vzít v úvahu také tyto faktory:

- správná výživa; možnost být aktivní, odpočívat a být chráněn; získávání kontroly nad svým tělem; získávání fyzických dovedností
- zrak a sluch
- jemná a hrubá motorika
- lezení, udržení rovnováhy, chůze a šplhání
- hraní fotbalu nebo jiných her
- schopnost kreslit obrázky, skládat puzzle atd.
- schopnost prokázat povědomí o prostoru, o sobě a o ostatních osobách
- vědomí důležitosti dobrého zdraví a toho, co k němu přispívá

b) Učení se

Vývoj řeči, jazyka a komunikace – schopnost komunikovat s ostatními efektivně, se sebedůvěrou a přiměřeně. Je třeba vzít v úvahu také tyto faktory:

- interakce s jinými osobami, vyjednávání plánů a činností a střídání se v rámci konverzace
- vytrvalé, pozorné naslouchání, reagování na slyšené s relevantními komentáři a dotazy
- užívání řeči k uspořádání pořadí a vyjasnění myšlení, myšlenek, pocitů a událostí
- rozšiřování slovní zásoby, zjišťování významů a zvuku nových slov
- využívání znalosti fonémů k zapsání samostatných jednoduchých slov
- porozumění prvkům pohádek, například kdo je hlavní hrdina, pořadí

událostí a úvodů, a jaké informace je možné nalézt ve faktických textech pro zodpovězení otázek kde, kdo, proč a jak

- používání tužky a její správné držení při psaní čitelných písmen
- užívání prvního jazyka
- schopnost získat pozornost a navázat kontakt, navázat pozitivní vztahy, být s jinými, navázat rozhovor
- podněty ke komunikaci, prozkoumávání, experimentování, označování a vyjadřování, popisování, kladení otázek, zastupování a předvídání, sdílení myšlenek, pocitů a nápadů
- naslouchání a věnování pozornosti tomu, co říkají jiní; vážné a hravé reakce; těšení se z příběhů, písniček, rýmů a her a jejich sdílení; učení se o slovech a jejich významech
- schopnost sdílet význam, ovlivnit ostatní, vyjednat možnosti a rozhodnout se, porozumět ostatním
- zrak a sluch
- jazyk pro komunikaci a myšlení
- spojování zvuků a písmen
- čtení a psaní
- ochota komunikovat
- artikulační dovednosti a struktura jazyka
- slovní zásoba a porozumění
- plynulost řeči a jistota
- přiměřenost sociálních a komunikačních dovedností, například řeč těla
- nadměrné užívání expletiv (oblíbených výrazů v řeči) nebo nevhodného jazyka, například strohé mluvy

Pochopení, odůvodnění a řešení problémů – schopnost pochopit a utřídit si informace, racionálně uvažovat a řešit problémy. Je třeba vzít v úvahu také tyto faktory:

- dopad jakéhokoli postižení, či speciálních potřeb, ale i jakéhokoli potenciálu na výsledky v této oblasti
- spojování věcí prostřednictvím smyslů a pohybu, dozvídání se o okolním prostředí a ostatních lidech, hravá aktivita a zapojení, vytváření vzorců, porovnávání, třídění, dělení do kategorií
- tvořivý přístup; zkoumání a objevování; experimentování se zvukem; jiná média a pohyb; rozvoj kompetencí a kreativity; vynalézavost
- představivost, nápodoba, kopírování, přesouvání, představování si, objevování a rekonstruování, tvořivé hraní si s materiály s využitím všech smyslů, hra s gesty a akcí, pocity a vztahy, nápady a slova
- prozkoumávání, experimentování a hraní, objevování, že jedna věc může zastupovat druhou, vytváření vlastních symbolů a znaků a experimentování s nimi, poznání, že druzí lidé mohou znaky užívat odlišně
- hra a interakce
- projevení škály dovedností a zájmů
- čísla jako znaky a čísla pro počítání
- výpočty
- tvar, prostor, míry

- pokrok v učení, včetně jakýchkoli rozpoznávaných speciálních vzdělávacích potřeb
- znalost a chápání světa
- říkání a užívání názvů číslic po řadě ve známých situacích
- užívání a rozvoj matematických představ a metod k řešení praktických problémů
- užívání výrazů jako je „více“ nebo „méně“
- rozpoznání a reprodukce jednoduchých vzorů
- sebepoškozování nebo riziko sebepoškozování
- fobie nebo psychické potíže, strach nebo psychické problémy, například přetrvávající smutek nebo plačtivost
- temperament, zvládání zátěže a schopnost se přizpůsobit, například po zkušenosti s domácím násilím, ztrátou blízké osoby nebo rozpadem rodinných vztahů
- dispozice, postoje a motivace ke změně
- jistota při zkoušení nových aktivit, udržení pozornosti, soustředění a sezení v klidu v případě potřeby

Účast na učení, vzdělávání a zaměstnání – míra, do které má dítě nebo mladistvý přístup ke vzdělávání, pracovní přípravě a výcviku, případně v jaké míře je do nich zapojen/o, a pokud se neúčastní, proč to tak je. Je třeba vzít v úvahu také tyto faktory:

- docházka
- do jaké míry nedocházení v minulosti vyústilo až ve stávající potřeby a okolnosti
- přístup k vhodné a důsledné podpoře dospělé osoby
- přístup k vhodným vzdělávacím zdrojům; například ke knihám

Pokrok a dosahování cílů v učení – vzdělávací úspěchy a pokrok dítěte nebo mladistvého, včetně vztahu k vrstevníkům. Je třeba vzít v úvahu také tyto faktory:

- zájem dospělých o vzdělávací aktivity a úspěchy dítěte nebo mladistvého
- pokrok; dosavadní úspěchy v učení; dosažená úroveň v rámci národního kurikula; ve srovnání s vrstevníky
- základní dovednosti – schopnost číst, psát a mluvit anglicky a používat matematiku na funkční úrovni
- klíčové dovednosti – schopnost učit se, pracovat s ostatními, plnit úkoly
- účast na aktivitách komunity, rozvoj konkrétních silných stránek nebo dovedností, například ve sportu, v umění, nebo v odborné přípravě
- speciální vzdělávací potřeby – zda dítě nebo mladistvý má významně větší problémy s učením než většina dětí nebo mladistvých jeho věku
- zda potřebuje dítě nebo mladistvý pomoc s doplněním učiva v případě dočasného přerušení školní docházky
- postižení – zda kojeneček, dítě nebo mladistvý má postižení a jsou provedeny odpovídající změny pro to, aby získali přístup ke vzdělávání a školnímu životu obecně
- ambice – ambice dítěte nebo mladistvého, zda jsou jeho ambice realistické a zda je schopen/o je jak naplánovat, tak uskutečnit

c) Emoční vývoj a chování

Emocionální a sociální reakce kojence, dítěte nebo mladistvého na rodiče, pečovatele a ostatní osoby mimo rodinu. Je třeba vzít v úvahu také tyto faktory:

- důležitost vlastního zvláštního významu pro nějakou osobu, schopnost vyjádřit pocity, rozvoj zdravé závislosti, rozvoj zdravé nezávislosti
- charakter a kvalita raných vazeb

- vytváření dobrých vztahů s dospělými a vrstevníky
- chápání toho, co je dobré a co špatné a proč
- práce v rámci skupiny nebo třídy, střídání se, férové sdílení/dělení se
- důsledky jejich vlastních slov a činů pro ně i pro ostatní

Chování dítěte nebo mladistvého, zda toto chování nastává v určité situaci, nebo ve všech prostředích. Je třeba vzít v úvahu také tyto faktory:

- životní styl a sebekontrolu (včetně účasti na nebezpečné činnosti a potřeby vzrušení)
- chování v herně, ve třídě nebo v jiném prostředí, kde dítě nebo mladistvý přichází do kontaktu se svými vrstevníky
- zda může mít na chování vliv nedidiagnostikovaná porucha (např. poškození sluchu nebo zraku)
- zneužívání návykových látek
- asociální chování, například ničení majetku, agrese vůči druhým, ublížení nebo riziko ublížení druhým
- sexuálně nevhodné chování a pokusy o manipulování nebo ovládnutí druhých
- předčasná sexuální aktivita, nechráněný sex, nedostatek reflexe nebo pozitivního rozhodování o sexu a vztazích, které je vystavuje riziku vynucených nebo vykořisťujících vztahů
- delikventní chování a riziko opakovaného delikventního chování
- násilné nebo agresivní chování doma nebo ve škole
- postoje k delikventnímu chování
- nadměrná aktivita, všímavost, soustředění a impulzivní chování

d) Rodinné a sociální vztahy

Schopnost empatie a budování stabilních a vřelých vztahů s lidmi, včetně rodiny, vrstevníků a širší komunity. Je třeba vzít v úvahu také tyto faktory:

- stabilní a vřelé vztahy s rodiči nebo pečovateli
- sourozenecké vztahy
- přispění k pomoci druhým lidem
- věku odpovídající přátelství
- spojení s vrstevníky s chováním výrazně tihnoucím k delikvenci, nebo fakt, že nemá přátele jiné než delikventní
- pochopení druhých a uvědomění si následků
- spojení s přáteli/vrstevnickými skupinami zneužívajícími návykové látky

e) Identita a sociální prezentace

Rostoucí smysl uvědomění si sebe sama jako nezávislé a cenné osoby. Je třeba vzít v úvahu také tyto faktory:

- narůstající uvědomění si sebe sama, uvědomění si samostatnosti a odlišnosti od ostatních, uznání osobních charakteristik a preferencí, zjištění, co mohou dělat
- důležitost získání sebedůvěry prostřednictvím blízkého vztahu, nabytí sebedůvěry v tom, co dělá, ocenění a pochopení hodnoty vlastních schopností, pocit sebejistoty a podpory, pozitivní sebeobraz
- znalost osobní a rodinné historie
- přístup k poznání, přijetí a útěše, schopnost přispívat k bezpečným vztahům, pochopení, že může být ceněn/a a pro někoho důležitý/á, prozkoumávání emocionálních hranic
- pocit sounáležitosti, možnost se zapojit, potěšení z pocitu blízkosti a důvěry blízkých, ocenění a vklad sebe i druhých, zastávání určité role a zachování identity v rámci skupiny, přijetí ze strany okolí
- rasa, náboženství, věk, sexualita, postižení – může být poznamenáno šikanou nebo diskriminačním chováním
- pochopení způsobu, jakým je vnímán vzhled a chování, jakož i dojmů, kterým působí
- pochopení, že lidé mají různé potřeby, názory, kulturu a víru a že potřebují, aby se s nimi zacházelo s respektem
- pochopení, že mohou očekávat, že ostatní budou přistupovat k jejich potřebám, názorům, kultuře a víře s respektem
- rozvíjet respekt k vlastní kultuře a víře a ke kultuře a víře druhých.

f) Samostatnost a sebeobsluha

Získání praktických, emocionálních a komunikačních kompetencí důležitých pro zvýšení samostatnosti. Je třeba vzít v úvahu také tyto faktory:

- objevování hranic a limitů, učení se o rolích, poznání, kdy a jak požádat o pomoc, učení se, kdy říct ne, a učení se předvídat, kdy řeknou ne druhí
- objevování vlastního těla a učení se o něm, projevování osobních preferencí, rozhodování, uvědomování si druhých a jejich potřeb
- rané praktické dovednosti; například zvládání každodenních rutin jako mytí, oblékání a jedení (u malých dětí včetně polykání, kousání a odstavení kojení)
- příležitosti k získávání důvěry a praktických dovedností pro realizaci činností mimo rodinu
- u starších dětí dovednosti nutné k samostatnému bydlení, například užívání vhodných způsobů řešení problémů.

2. Rodičovská kapacita

a) Základní péče

Míra, do které jsou naplňovány potřeby kojence, dítěte nebo mladistvého. Je třeba vzít v úvahu také tyto faktory:

- zajištění potravy, pití, tepla, bydlení, čistého a vhodného oděvu, osobní a zubní hygieny
- úroveň zapojení do zajištění základních služeb, například péče obvodního, zubního a očního lékaře
- kvalita péče
- zneužívání návykových látek rodiči (včetně alkoholu a těkavých látek a nezákonných drog)

b) Zajištění bezpečí a ochrany

Míra, do které jsou děti a mladiství chráněni před újmou nebo nebezpečím, včetně sebepoškozování. Je třeba vzít v úvahu také tyto faktory:

- zajištění bezpečného prostředí, kde členové rodiny a ostatní pečovatelé jednají tak, aby zajistili bezpečí a blahobyt kojence, dítěte nebo mladistvého a aby kojeneček, dítě nebo mladistvý nebyl/o vystaven/o násilí, zneužívání alkoholu/návykových látek, sexuálnímu zneužívání nebo jiným formám zneužívání
- rozpoznání rizik a nebezpečí doma i mimo domov
- zneužívání návykových látek rodiči (včetně alkoholu a těkavých látek a nezákonných drog)

c) Citová vřelost

Zajištění citové vřelosti ve stálém rodinném prostředí, které dodává kojenci, dítěti či mladistvému pocit ocenění. Je třeba vzít v úvahu také tyto faktory:

- pocity rodiče nebo pečovatele při péči o tohoto kojence, dítěte nebo mladistvého
- zajištění naplnění potřeby bezpečných, stabilních a vřelých vztahů s významnými dospělými, s přiměřenou citlivostí a vnímavostí k potřebám kojence, dítěte či mladistvého
- přiměřený fyzický kontakt, hlazení a mazlení dostačující pro vyjádření vřelý zájem, chválu a povzbuzení
- udržování bezpečné vazby k primárnímu pečovateli nebo pečovateli, čímž se zajistí optimální vývoj
- zajištění kontaktu kojence, dítěte nebo mladistvého s významnými rodinnými příslušníky a jinými důležitými osobami v případě, kdy je to bezpečné

d) Stimulace a podněty

Přispíváme k učení a intelektuálnímu rozvoji dětí tím, že je podporujeme a poskytujeme jim podněty a vytváříme příležitosti pro sociální kontakt. Je třeba vzít v úvahu také tyto faktory:

- vhodná stimulace učení
- povzbuzování dítěte nebo mladistvého v účasti na vzdělávání a volnočasových aktivitách a v čerpání přínosu z těchto aktivit
- podporování osobního a sociálního rozvoje dítěte nebo mladistvého směrem k jeho samostatnosti, sebevědomí a schopnosti vytvářet pozitivní vztahy s druhými

e) Vedení a hranice

Umožňujeme dítěti nebo mladistvému zvládat své vlastní emoce a chování. Je třeba vzít v úvahu také tyto faktory:

- modelování vhodného chování a zvládnání emocí a interakcí s druhými
- poskytování jasného, důsledného a vhodného vedení, stanovení hranic a udržení žádoucího chování tak, aby si dítě nebo mladistvý mohl/o vyvinout pozitivní vnitřní hodnotový model a svědomí
- udržení hranic a žádoucího chování
- zajištění bezpečnosti kojence, dítěte nebo mladistvého při současném podpoře samostatnosti a vyhýbání se hyperprotektivnímu přístupu.

f) Stabilita

Zajištění stálého rodinného prostředí, které dodává kojenci, dítěti či mladistvému pocit jistoty a stability. Je třeba vzít v úvahu také tyto faktory:

- konzistence postojů rodičů/pečovatelů v přístupu ke svým dětem
- udržování bezpečné vazby k primárnímu pečovateli nebo pečovateli, čímž se zajistí optimální vývoj
- frekvence stěhování, přechodu mezi předškolními zařízeními, mezi školami nebo jinými vzdělávacími místy, případně frekvence změny zaměstnání.

3. Rodina a prostředí

a) Rodinná historie, fungování rodiny

Dopad rodinných situací a zkušeností. Je třeba vzít v úvahu také tyto faktory:

- kultura, velikost a složení domácnosti – včetně změn v tom, kdo od narození dítěte žije v domácnosti
- rodinná historie – včetně jakýchkoli otázek týkajících se dědičných chorob získaných od rodičů
- rodinné rituály
- neorganizovaný/chaotický životní styl
- neprojeování starosti ani zájmu o kojence, dítě nebo mladistvého
- dopad problémů prožívaných ostatními členy rodiny, například fyzických onemocnění, duševních problémů, ztráty blízké osoby nebo jiné ztráty
- zda je kojeneček, dítě nebo mladistvý svědkem násilného chování, včetně domácího násilí (jak fyzického, tak verbálního)
- podíl na trestné činnosti/asociální chování
- zkušenosti se zneužíváním
- rodinné vztahy – včetně všech lidí, kteří jsou pro kojence, dítě nebo mladistvého důležití; například vliv sourozenců, absence rodičů a jakýchkoli vážných potíží ve vztahu mezi rodiči
- zkušenost rozpadu rodiny nebo jiných rozvratných událostí
- otec nebo matka jsou mimo domov z pracovních důvodů, z důvodu působení v armádě nebo z důvodu výkonu trestu

- fyzický a duševní stav rodičů (včetně deprese) nebo jejich postižení
- zneužívání alkoholu
- zneužívání návykových látek (včetně alkoholu a těkavých látek a nezákonných drog)
- zda kdokoli v rodině představuje pro kojence, dítě nebo mladistvého nějaké riziko

b) Širší rodina

Vztahy rodiny s příbuznými a nepříbuznými osobami. Je třeba vzít v úvahu také tyto faktory:

- formální a neformální podpůrné sítě pro kojence, dítě nebo mladistvého
- formální a neformální podpůrné sítě pro rodiče nebo pečovatele
- role a odpovědnost širší rodiny; například včetně zaměstnání a péče o ostatní
- přiměřená úroveň podpory ze strany rodinných příslušníků

c) Bydlení

Bydlení – jak je zajištěno bydlení? Má ubytování dostatečné vybavení a příslušenství? Je třeba vzít v úvahu také tyto faktory:

- s kým kojeneček, dítě nebo mladistvý žil/o
- vnější vzhled ubytování a jeho bezprostřední okolí
- vnitřní vzhled ubytování se specifickým odkazem na individuální zajištění bydlení pro kojence, dítě nebo mladistvého
- voda, topení, kanalizace, prostory k vaření, spaní, čistota, hygiena, bezpečnost, zabezpečení a zachování soukromí
- důvody bezdomovectví

d) Zaměstnání

Zaměstnání – kdo z domácnosti pracuje, jaký je jeho pracovní režim a jaké proběhly změny. Je třeba vzít v úvahu také tyto faktory:

- dopad práce na kojence, dítě nebo mladistvého
- jak docházení, nebo naopak nedocházení, do práce vnímají členové rodiny
- jak práce ovlivňuje vztahy rodiny s kojencem, dítětem nebo mladistvým

e) Finanční situace

Finanční aspekty – dlouhodobý příjem domácnosti. Je třeba vzít v úvahu také tyto faktory:

- nárok rodiny na dávky a pobírání dávek rodinou
- příjem potřebný k zajištění potřeb rodiny
- způsoby, jak rodina s příjmem nakládá
- jaký má finanční situace rodiny dopad na kojence, dítě nebo mladistvého; například neadekvátní výše legálního osobního příjmu
- zda má rodina finanční potíže z důvodu mimořádné situace (například z důvodu ztráty majetku/bezdomovectví)
- zda je příjem rodiny snížen o podstatné dluhy nebo splátky dluhů

f) Sociální začlenění rodiny a komunitní zdroje

Prozkoumává širší kontext obce nebo čtvrti, kde kojeneček, dítě nebo mladistvý žije, jakož i dopad na ně, včetně podrobných informací o dostupných zařízeních a službách. Je třeba vzít v úvahu také tyto faktory:

- charakteristiky obce/čtvrti; například úroveň kriminality, znevýhodnění, zaměstnanost, velké rozšíření zneužívání/prodeje návykových látek, velká míra těhotností nezletilých
- vztahy se sousedy
- dostupnost a přístupnost základních služeb, včetně škol/středních a vyšších odborných škol, škol nabízejících přístup k speciálním službám, poskytovatelů služeb pro mladistvé, předškolních zařízení, center denní péče/družin, primární zdravotní péče, kostelů/modliteben, dopravy, obchodů a volnočasových aktivit, a dostupnost a přístupnost služeb pro podporu rodiny
- kvalita vzdělávacího prostředí a vzdělávací podpůrné služby
- úroveň sociální integrace nebo izolace dítěte nebo mladistvého
- vliv vrstevnických skupin, přátelství a sociálních sítí; například zneužívání návykových látek nebo alkoholu.

6 Literatura

BOWLBY, J. - **Vazba**. Portál, 2010, ISBN 978-80-7367-670-4

BOWLBY, J. - **Vazba: teorie kvality raných vztahů mezi matkou a dítěte**. Vyd. 1. Praha: Portál, 2010, ISBN 978-80-7367-670-4.

BRISCH, H. K. - **Poruchy vztahové vazby: Od teorie k terapii**. Vyd. 1. Praha: Portál, 2011. 311 s. ISBN 978-80-7367-870-8

BRYCHTA J. - **Slabikář dětských práv**. Nadace Naše dítě, 2001, ISBN 8023878069, 9788023878066

CORRIGAN M., MOORE J. - **Listening to children's wishes and feelings**. BAAF adoption and fostering, 2011, ISBN1907585117, 9781907585111
Department of Health on behalf of the Controller of Her Majesty's Stationery Office, **Assessing Children in Need and their Families Practice Guidance**. 2000, ISBN 011 322424 9

ERIKSON E. H. - **Dětství a společnost**. 1950, ISBN 80-7203-308-8, Identita: Mládí a krize, 1968,

FAHLBERG V. - **Child's Journey through Placement**. Vyd. 1., Londýn: British Association for Adoption & Fostering, 1994, ISBN 1-873868-13-8

GRUBEROVÁ, A. - **Bariéry sociálně vyloučených romských rodičů z měst Libčice nad Vltavou a Slaný ve vzdělávání svých dětí**. Brno: nepublikovaná diplomová práce, 2010

HIRT T., JAKOUBEK, M. - **Romové v osidlech sociálního vyloučení**. Plzeň: Aleš Čeněk, s. r. o., 2006, ISBN 80-86898-76-8

KATRŇÁK T. - **Odsouzení k manuální práci**. Praha: SLON, 2004, ISBN: 80-86429-29-6

KLIMEŠ J., - **Budování identity dítěte**. Praha: Rozum a cit, 2008

LANGMEIER J., MATĚJČEK Z. - **Psychická deprivace v dětství**. Vyd. 1. Praha: Státní zdravotnické nakladatelství, 1963, ISBN-13: 978-80-246-1983-5

MASTEN A., COATSWORTH D. - **Development of Competence in Favourable and Unfavourable Environments**. American Psychologist, February 1998

MATĚJČEK Z. - **O rodině vlastní, nevlastní a náhradní**. Vyd. 1. Praha: Portál, 1994, ISBN 80-85282-83-6

MATĚJČEK Z. - **Náhradní rodinná péče**. Vyd. 1. Praha: Portál, 1999, ISBN 80-7178-304-8

MATOUŠEK O. - **Ústavní péče**. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství, 1995, ISBN 80-85850-08-7

MATOUŠEK O., PAZLAROVÁ H. - **Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny v kontextu plánování péče**. Portál 2010, ISBN 978-80-87146-05-7

MATĚJČEK Z., BUBLEOVÁ V., KOVAŘÍK J. - **Pozdní následky psychické deprivace a subdeprivace**. Vyd. 1. Praha: Psychiatrické centrum Praha, 1997, ISBN 80-85121-89-1

MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ - **Analýza sociálně vyloučených romských lokalit a absorpční kapacita subjektů působících v této oblasti**. Praha: Gabal Analysis and Consulting s. r. o. a Nová škola o. p. s., 2006

PEMOVÁ T., PTÁČEK R. - **Sociálně-právní ochrana dětí pro praxi**. Grada, Nadace Sirius 2012, ISBN 978-80-247-4317-2

PESSO A., BOYDEN-PESSO D. a VRTBOVSKÁ P. - **Úvod do Pesso Boyden System Psychomotor: PBSP jako terapeutický systém v kontextu neurobiologie a teorie attachmentu**. Vyd. 1. Praha: Sdružení SCAN, 2009, ISBN 978-80-86620-15-8.

ROSE R., PHILLOT T. - **The Child's Own Story, Life Story work with Traumatized Children**. Jessica Kingsley Publishers, 2005, ISBN – 13: 978 1 84310 287 8, ISBN 10: 1 84310 287 0

RUPPERT F. - **Symbióza a autonomie: Traumata z narušeného systému rodinných vazeb**. Vyd. 1. Praha: Portál, 2011, ISBN 978-80-262-0004-8.

RYAN T., WALKER R. - **Vytváření knihy života**. Praha: Institut náhradní rodinné péče, 2006
<http://www.mpsv.cz/cs/7711>

Scottish Intercollegiate Guidelines Network - **Assessment, diagnosis and clinical interventions for children and young people with ASD**. Scottish Intercollegiate Guidelines Network, 2007, ISBN 1905813082, 9781905813087

SHERIDAN M. D. - **From birth to five years**. Routledge Taylor and Francis Group, 2007, ISBN 978-0-415-42365-6

SCHOFIELD G., BEEK M. - **Attachment handbook for foster care and adoption**. BAAF adoption and fostering, 2006, ISBN1903699967

SVOBODOVÁ A., GRUBEROVÁ A. - **Specifika romského etnika v ústavní výchově**. ČHC, 2011

VAVRDA V. - **Otázky soudobé psychoanalýzy: tradice a současnost**. Vyd. 1. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2005, ISBN 80-7106-672-9.

VRTBOVSKÁ, P. - **O ztraceném dítěti & cestě do bezpečí: attachment, poruchy attachmentu a léčení**. Tišnov: Sdružení SCAN, 2010, ISBN 978-80-86620-20-4.

VRTBOVSKÁ P. - **Čítanka pro rodiče (Naděje na uzdravení) podle publikace Hope for Healin**. Attach 2011, Natama 2012

VRTBOVSKÁ P. - **Kuchařka od Natamy, Příběhy z praxe a metodické listy pro moderní práci v oboru náhradní rodinné péče**. Natama, 2011

Pro více informací navštivte naši internetovou stránku
wearelumos.org, vyhledejte @Lumos na Twitteru
nebo nám napište e-mail na adresu info@lumos.org.uk.

Nadace Lumos založená J. K. Rowlingovou je společnost s ručením omezeným registrovaná v Anglii a Walesu
pod číslem 5611912, registrovaná charita pod číslem 1112575.

© Lumos 2014 všechna práva vyhrazena
ISBN 978-80-260-5521-1